Illustrerad beskrifning öfver Helsingland för folkskolan

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Hemmet.

»Mitt hem är den käraste plats på jorden. Min faders gård kan jag aldrig förgäta. Där är jag hemma, där trifves jag bäst. Skulle jag ej känna vägen och grinden? Skulle jag ej minnas gården och stugan? Allt är mig där så väl bekant. På denna trappa har jag så ofta gått. Denna dörr har jag så ofta öppnat. Jag har sett genom fönstret. Jag har värmt mig vid spiseln. Jag har ätit vid bordet. Jag har sofvit i sängen. Jag känner hvar bänk, hvar sten och hvar gångstig. Jag skulle icke kunna gå vilse där, om det också vore i mörka natten.

Ofta var jag med, när hästarna vattnades vid brunnen. Ofta följde jag våra kor till beteshagen. Ofta skrattade jag åt Musti, som skälde på ekorren. Jag mins ännu rönnen, som stod röd af bär, och björken, i hvilken rödstjärten brukade sjunga. Om sommaren har jag plockat smultron på skogsbacken. Om vintern har jag åkt kälke där. Det var en fröjd, när isen smälte på sjön och vi kunde ro med båt. Sedan om hösten flögo vi åter som foglar fram på den blanka isen.

Lika godt om mitt hem varit rikt eller fattigt. Jag har varit lycklig där. Jag har haft varmt och godt, kläder och mat, vård och kärlek. Där har jag vuxit alltifrån min barndom. Där har min fader arbetat, där har min moder sjungit för mig sina vackra visor. Om kvällarna, när vi lade oss, hörde jag min moder bedja. Gode Gud, sade hon, låt mitt barn blifva en god människa! Eftersom du är vår fader i himmelen, så låt oss alltid vara dina trogna barn. Och därefter lärde hon mig den sköna bönen: »Gud, som hafver barnen kär ...»

Ja, jag vet, att allt godt är en gåfva af vår himmelske Fader. Och hans goda, välsignade gåfva är äfven ett kärt hem. Därför vill jag tacka honom i alla mina lifsdagar.»

Z. Topelius.

*

A. Inledning.

1. **Det egna skolhuset och dess omgifningar.** (Karta häröfver uppritas på svarta taflan.)

Angif skolsalens längd! Dess bredd! Angif (visa) golfytan! — Angif väderstecken i skolsalen! — Visa skolsalens längd på ritningen! Dess bredd! Dess yta! — Hvar finnes norr på taflan eller kartan? Söder? Öster? Vester? — Angif skolhusets längdriktning! Breddriktning! Visa skolplanens (trädgårdens) längd! Bredd! Yta! — Hvart gränsar skolplanen i norr? I söder? I öster? I vester? —

Nämn någon gård i skolans närhet! I hvilket väderstreck från skolan räknadt ligger denna? Nämn någon annan! I hvilket väderstreck! Nämn någon, som ligger åt öster! Åt väster! Åt söder! o. s. v. — Nämn något berg i skolans närhet! I hvilket väderstreck ligger detta? Nämn något vattendrag! Väderstreck? Sjö! Väderstreck? Vik! Väderstreck? Ö! Väderstreck? Skog! Väderstreck? (Inläras bäst genom besök och beskrifning på ort och ställe.) Visa utsikten från skolan åt norr, söder, öster, vester!

---

2. **Den egna församlingen.** (Karta häröfver uppritas på svarta taflan. Se ofvan!)

Kyrkan och märkligare gårdar m. m. upptagna i ordnad följd efter deras afstånd från det egna skolhuset. — Församlingens större vägar och farleder. — Församlingens största längd och bredd samt dess ytinnehåll. — Församlingens gränser. — De högsta bergen inom förs. — Skogar, vattendrag och dalar. — Hafvet och skärgården samt dithörandegeografiska begrepp (i fall förs. ligger vid hafskusten). — Naturskönheter och utsikter. — Förs. folkmängd, lefnadssätt, näringar, bildning, fornlämningar och minnen. —

B. Landskapet. (Jfr. föregående.)

Gränser och storlek.

Helsingland gränsar i norr till Medelpad. I öster har det naturlig gräns mot Bottniska viken. I väster omgifves det af landskapen Härjedalen och Dalarne och i söder gränsar det till Gestrikland. Största längden från norr till söder är 155 km. Största bredden är 166 km. Mot söder är det smalare, så att afståndet från sjön Amungen, som ligger på gränsen mot Dalarne, till Bottniska viken endast är omkring 70 km. Hela ytinnehållet utgör omkring 14,768 kvm. eller 133 kv.mil. Häraf äro 13,801 kvkm. fast land eller öar. Den öfriga delen är vatten. Endast omkring 10 kvadratmil eller en yta något större än Bollnäs socken är odlad jord eller ängsmark. Hela den öfriga delen upptages af bergs- och skogstrakter, myrar och sankmarker.

Helsingland har omkring 137,000 invånare.

C. Helsinglands socknar och städer. (Se kartan!)

Till Helsingland höra följande socknar:

på gränsen mot Medelpad: Ramsjö och Hassela;

vid Bottniska viken: Gnarp, Jättendal, Harmånger, Rogsta, Hudiksvall (stad), Helsingtuna, Idenor, Njutånger, Enånger med Nianfors, Norrala och Trönö, Söderhamn (stad), Söderala och Skog;

vid Ljusnan och i dess grannskap: Hanebo, Segerstad, Mo, Rengsjö, Bollnäs, Arbrå, Undersvik, Järfsö, Ljusdal och Färila;

vid Voxna älf: Alfta, Ofvanåker och Voxna; geografiska begrepp (i fall förs. ligger vid hafskusten). — Naturskönheter och utsikter. — Förs. folkmängd, lefnadssätt, näringar, bildning, fornlämningar och minnen. —

B. Landskapet. (Jfr. föregående.)

Gränser och storlek.

Helsingland gränsar i norr till Medelpad. I öster har det naturlig gräns mot Bottniska viken. I väster omgifves det af landskapen Härjedalen och Dalarne och i söder gränsar det till Gestrikland. Största längden från norr till söder är 155 km. Största bredden är 166 km. Mot söder är det smalare, så att afståndet från sjön Amungen, som ligger på gränsen mot Dalarne, till Bottniska viken endast är omkring 70 km. Hela ytinnehållet utgör omkring 14,768 kvm. eller 133 kv.mil. Häraf äro 13,801 kvkm. fast land eller öar. Den öfriga delen är vatten. Endast omkring 10 kvadratmil eller en yta något större än Bollnäs socken är odlad jord eller ängsmark. Hela den öfriga delen upptages af bergs- och skogstrakter, myrar och sankmarker.

Helsingland har omkring 137,000 invånare.

C. Helsinglands socknar och städer. (Se kartan!)

Till Helsingland höra följande socknar:

på gränsen mot Medelpad: Ramsjö och Hassela;

vid Bottniska viken: Gnarp, Jättendal, Harmånger, Rogsta, Hudiksvall (stad), Helsingtuna, Idenor, Njutånger, Enånger med Nianfors, Norrala och Trönö, Söderhamn (stad), Söderala och Skog;

vid Ljusnan och i dess grannskap: Hanebo, Segerstad, Mo, Rengsjö, Bollnäs, Arbrå, Undersvik, Järfsö, Ljusdal och Färila;

vid Voxna älf: Alfta, Ofvanåker och Voxna; geografiska begrepp (i fall förs. ligger vid hafskusten). — Naturskönheter och utsikter. — Förs. folkmängd, lefnadssätt, näringar, bildning, fornlämningar och minnen. —

B. Landskapet. (Jfr. föregående.)

Gränser och storlek.

Helsingland gränsar i norr till Medelpad. I öster har det naturlig gräns mot Bottniska viken. I väster omgifves det af landskapen Härjedalen och Dalarne och i söder gränsar det till Gestrikland. Största längden från norr till söder är 155 km. Största bredden är 166 km. Mot söder är det smalare, så att afståndet från sjön Amungen, som ligger på gränsen mot Dalarne, till Bottniska viken endast är omkring 70 km. Hela ytinnehållet utgör omkring 14,768 kvm. eller 133 kv.mil. Häraf äro 13,801 kvkm. fast land eller öar. Den öfriga delen är vatten. Endast omkring 10 kvadratmil eller en yta något större än Bollnäs socken är odlad jord eller ängsmark. Hela den öfriga delen upptages af bergs- och skogstrakter, myrar och sankmarker.

Helsingland har omkring 137,000 invånare.

C. Helsinglands socknar och städer. (Se kartan!)

Till Helsingland höra följande socknar:

på gränsen mot Medelpad: Ramsjö och Hassela;

vid Bottniska viken: Gnarp, Jättendal, Harmånger, Rogsta, Hudiksvall (stad), Helsingtuna, Idenor, Njutånger, Enånger med Nianfors, Norrala och Trönö, Söderhamn (stad), Söderala och Skog;

vid Ljusnan och i dess grannskap: Hanebo, Segerstad, Mo, Rengsjö, Bollnäs, Arbrå, Undersvik, Järfsö, Ljusdal och Färila;

vid Voxna älf: Alfta, Ofvanåker och Voxna;*vid sjön Dellen och Forsavattnen:* Bjuråker, Norrbo, Delsbo, Forsa och Hög;

mellan Hassela och Gnarp: Bergsjö och söder därom Ilsbo,

på gränsen mot Dalarne ligger Los.

D. Naturen.

1. **Berg.**

Helsingland är ett bergland. Större delen af landskapet är uppfylld af berg, som utbreda sig från den norska fjällryggen (Kölen) och så småningom sänka sig mot kustlandet vid Bottniska viken. Från berggrunden uppstiga oräkneliga bergshöjder med många och växlande former. Än bildas sammanhängande bergskedjor, som kunna vara flera mil långa, än förekomma kortare, afbrutna höjdsträckningar. Än hafva bergen skarpa ryggar, än äro

topparna mera afrundade. Ibland stupa de tvärbrant ned i den angränsande dalen, ibland sluta de i en eller flera trapplika afsatser. Stundom höja de sig likt en stor kägla öfver den omgifvande marken. På en del ställen åter kan man få se dem som stora jätteklumpar utkastade mellan hvarandra. Någon gång bilda de liksom en väldig båge, som med sina mjuka former begränsar synkretsen. Nästan öfverallt äro de betäckta af barrskog. Här och där ser man några ljusare fläckar inströdda. Det är löfskog. Mellan bergshöjderna slingra sig talrika dalgångar. Dessa äro att likna vid stora remnor i den väldiga bergmassan. Stundom äro dessa dalar så hopträngda, att den frambrusande älfven med knapp nöd kommer fram mellan bergen. På andra ställen vidga dalarna ut sig till rätt stora slätter, som begränsas af de blånande bergen. I allmänhet ha såväl bergen som dalarna en sydostlig riktning. Hufvuddalarna utgrena sig i bidalar med många, olika riktningar. Ifrån dessa bidalar utgrena sig ytterligare flera andra större och mindre dalgångar. Sålunda bildas ett oredigt virrvarr af berg och dalgångar, det hela liknande ett af stormen upprördt haf. Stiger man upp på en bergshöjd djupt inne i de stora, öde skogarna, har man en hänförande utsikt. Så långt man kan skåda, ser man *vid sjön Dellen och Forsavattnen:* Bjuråker, Norrbo, Delsbo, Forsa och Hög;

mellan Hassela och Gnarp: Bergsjö och söder därom Ilsbo,

på gränsen mot Dalarne ligger Los.

D. Naturen.

1. **Berg.**

Helsingland är ett bergland. Större delen af landskapet är uppfylld af berg, som utbreda sig från den norska fjällryggen (Kölen) och så småningom sänka sig mot kustlandet vid Bottniska viken. Från berggrunden uppstiga oräkneliga bergshöjder med många och växlande former. Än bildas sammanhängande bergskedjor, som kunna vara flera mil långa, än förekomma kortare, afbrutna höjdsträckningar. Än hafva bergen skarpa ryggar, än äro topparna mera afrundade. Ibland stupa de tvärbrant ned i den angränsande dalen, ibland sluta de i en eller flera trapplika afsatser. Stundom höja de sig likt en stor kägla öfver den omgifvande marken. På en del ställen åter kan man få se dem som stora jätteklumpar utkastade mellan hvarandra. Någon gång bilda de liksom en väldig båge, som med sina mjuka former begränsar synkretsen. Nästan öfverallt äro de betäckta af barrskog. Här och där ser man några ljusare fläckar inströdda. Det är löfskog. Mellan bergshöjderna slingra sig talrika dalgångar. Dessa äro att likna vid stora remnor i den väldiga bergmassan. Stundom äro dessa dalar så hopträngda, att den frambrusande älfven med knapp nöd kommer fram mellan bergen. På andra ställen vidga dalarna ut sig till rätt stora slätter, som begränsas af de blånande bergen. I allmänhet ha såväl bergen som dalarna en sydostlig riktning. Hufvuddalarna utgrena sig i bidalar med många, olika riktningar. Ifrån dessa bidalar utgrena sig ytterligare flera andra större och mindre dalgångar. Sålunda bildas ett oredigt virrvarr af berg och dalgångar, det hela liknande ett af stormen upprördt haf. Stiger man upp på en bergshöjd djupt inne i de stora, öde skogarna, har man en hänförande utsikt. Så långt man kan skåda, ser manLjusdal från Kolsvedjeberget.

endast berg. »Höjd stiger öfver höjd.» I de mellan bergen framgående dalarna ligga klara, blåa sjöar, skogar, sten och sankmarker. Det är ödsligt och stilla däruppe. Icke ett ljud höres, icke en mänsklig boning synes. Endast där långt borta i fjärran kan man se en rökpelare uppstiga från ett nybygge eller en fäbodvall. Den, som en gång sett en sådan tafla, glömmer den aldrig. Väljer man sin utsiktsplats i närheten af den natursköna Ljusnedalen, så utbreder sig för åskådaren en ännu härligare tafla. Här framflyter den majestätiska älfven, likt ett glittrande silfverband mellan lummiga stränder, grönskande ängar, frodiga åkrar, stora byar och präktiga gårdar. Bergen äro högst i västra delen af landskapet, där de uppnå en höjd af 5—600 m. öfver hafvet. I midten af landskapet på ömse sidor om Ljusnans dalgång uppnå de en höjd af omkring 400 m. Enstaka berg stiga dock högre.

Närmast kusten är landet obetydligt högre än hafvets yta, och bergen uppnå här endast en ringa höjd — 50— 100 m.

Till följd af hafsvindarna är skogens växtlighet här ringa. Bergkullarna äro antingen kala eller beväxta med en

tunn småskog. Denna del af landskapet, det s. k. kustlandet, sträcker sig utefter Bottniska viken från Gestrikland till Medelpad och har en bredd af 1—2 mil. Dalarna äro här större och mindre skarpt begränsade, naturen mindre storartad. Dock finnas äfven här platser af oförliknelig skönhet t. ex. i Forsa och Bergsjö m. fl. ställen.

2. **Sjöar och floder.**

Dalgångarna bilda liksom afloppsrännor för vattnet från de högre liggande trakterna. Det vatten, som där afsatt sig genom regn och snö, skyndar utför bergssluttningarna genom rännilar och skogsbäckar. När dessa under sitt lopp träffa en skålformig fördjupning mellan bergen, så uppstår där en tjärn eller en liten sjö. Helsingland är rikt på sjöar, synnerligast i skogstrakterna. På kartan finnas flera hundra större och mindre sjöar upptagna. När vattnet i sjön stigit så högt, att han ej längre kan behålla det inom sina bräddar, banar det sig väg till en lägre liggande trakt. Strömfåran blir efterhand bredare och bildar antingen en å eller en älf.

Utsikt från Färila gästgifvaregård.De förnämsta *vattendragen* äro: Ljusnan, Voxna älf, Svågaälf, Harmångersån, Delånger- och Iggesundsån, Nianforsån, Enångersån, Trönöån och Tönnebroån på gränsen mot Gestrikland.

De största *sjöarna* äro: Norra och Södra Dellen, Bergviken, Hennan, Storsjön, Tefsjön, Orsjön, Varpen, Marman, Forsavattnen, Hasselasjön, Bergsjö storsjö samt Mållången.

Ljusnan är Helsinglands största och viktigaste flod. Vid dess stränder finnes den bördigaste jorden. Här har befolkningen sedan äldsta tider bosatt sig. Kring älfven finnes landets förnämsta bygd. Utefter älfven leda de bästa samfärdsmedlen. På älfven flottas största delen af det timmer, som afverkas i de kringliggande skogarna.

Ljusnan upprinner på gränsen mellan Härjedalen och Norge. Under sitt öfre lopp genom Härjedalen har hon en höjd af 400 m. öfver hafvet samt ett ganska stridt lopp. Från Härjedalsgränsen ända till fram emot Färila kyrka flyter hon genom ofruktbara och ödsliga omgifningar. På en sträcka af 7 mil finnes ej mer än ett litet kapell, nämligen Kårböle. Vid Laforsen bildas ett väldigt vattenfall, som är 24 m. högt, däraf 8 i ett enda lodrätt fall. Här är gränsen för laxens uppgång i älfven. I närheten af Färila kyrka ter älfven sig på ett särdeles ståtligt sätt. Här begynna dess stränder blifva mera fruktbara och folkrika. Vid Ljusdals kyrka mottager den ett betydligt tillopp genom Ledan, som bildar aflopp för sjöarna Hennan, Storsjön och Växnen m. fl. Från Ljusdal flyter den i mera sydlig riktning omkring Järfsö kyrka (se titelplanchen) till Tev- och Orsjön, vid hvars västra sida Underviks kyrka ligger. Efter flera smärre utvidgningar och förgreningar flyter älfven därefter förbi Arbrå och Bollnäs kyrkor. Vid den sistnämnda bildas sjön Varpen, som från väster upptager den stora Voxna älfven. Med betydligt ökad vattenmassa strömmar Ljusnan därefter mot sydost och faller vid Segerstads kyrka in i Bergviken. Vid utloppet från Bergviken vidgar den sig efter ett kort lopp åter till en sjö, kallad Marman. Här infaller ännu från nordväst, ett litet tilllopp som rinner förbi Regnsjö och Mo kyrkor. Med brant stupning och tämligen ödsliga stränder utfaller Ljusnan

Laforsen.slutligen i Bottniska viken, en mil söder om Söderhamn. Hon har då haft ett lopp af 38 mil, däraf 20 i Helsingland, och mottagit vattentillopp från en yta af 180 kv.-mil, däraf 77 inom Helsingland.

Tre gånger om året brukar vattnet i floden att stiga. Första gången sker detta vid islossningen, då vattnet samlas från de närmast liggande, smältande snö- och ismassorna. Ofta kommer då tillsammans med isen en massa timmer uppifrån skogarna. Det är vackert att se, då älfven ligger proppfull af timmer. Men det är förenadt med fara för de broar, som passeras. Stundom kommer en gammal hölada neddansande. Den slås i bitar mot broarna, så att höet flyter omkring på vattnet. Den andra »floden» kommer i juni, då häggen blommar, och vårsolen smält snön uppe i bergen. Denna »flod» kallas fjällflod. Den tredje floden, »höstfloden», kommer vid de vanliga höstregnen under september och oktober. Då »vår- och fjällfloderna» komma samtidigt, stiger älfven betydligt och gör stor skada på de mera lågländа stränderna, där matjorden bortsköljes. Vid sådana tillfällen stiger vattnet så högt, att man kan färdas båtledes mellan en del lågt liggande gårdar.

Voxnan upprinner äfven i Härjedalen. Därifrån går hon genom de stora skogstrakter, som ligga mellan Helsingland och Dalarne. I Ofvanåker upptager hon vid Edsbyn en mindre vattensamling och flyter därpå till en

början lugn men sedermera forsande ned till Alfta. Här upptager hon vattnet af Mållången samt bildar flera mindre sjöar. Efter sitt inträde i Bollnäs genomflyter hon Växsjön och utfaller kort därefter i Varpen. Hon är omkring 15 mil lång.

Svåga älf börjar i Medelpad. Därifrån flyter hon till största delen genom Bjuråker samt utfaller i Norra Dellen, Helsinglands största insjö. Den upptager en yta af 80 kvadratkilometer samt utsträcker sig i form af en halfcirkel, hvars bas är Norrbo näset. Genom detta näs har Norra Dellen sitt utlopp till Södra Dellen, som är föga mindre. Från Näsviken fortsättes vattendraget genom Forsa Kyrksjö och Forsa vattnen till Bottniska viken. Före utloppet delar det sig i två armar: Iggesundsån och Delångersån, som föra vattnet till hafvet.

Ljusdal.**Harmångers ån** börjar i Hassela och genomflyter under olika namn flera betydliga sjöar, såsom Hasselasjön, Längsterbrosjön, Storsjön och Harmångers kyrksjö samt utfaller i Bottniska viken nära Ströms bruk.

I Bottniska viken utfalla äfven Grnarpsån vid Gnarps bruk, Niansjöarnas vattendrag i Njutångersfjärden, Enångersån i Enångersfjärden samt Trönödalens vattendrag i Flaket vid Söderhamn.

Till följd af landets sluttning från nordväst till sydost, rinna flertalet nu nämnda älfvar och åar i sydostlig riktning,

3. **Floddalar.**

Ljusnans dalgång, belägen å ömse sidor om Ljusnan, är den största och folkrikaste af Helsinglands dalgångar. Här finnes den bördigaste och bäst odlade jorden, och sedan urminnes tider hafva människor här slagit ned sina bopålar. Om folktätheten i dessa bygder kan man göra sig en föreställning, då man vet, att den här på en del ställen är lika stor, som i de tätast befolkade trakterna i Skåne. Dalen har ett växlande utseende. Än hoptränges han mellan bergen, så att han blir helt smal. Än vidgar han ut sig till flera mil långa och stundom rätt breda slätter. Från den mestadels jämna dalbottnen stiger marken långsamt uppemot bergen. Där nere i dalen ligga utefter älfvens sidor åkrar och ängar, oftast sträckande sig upp till de skogklädda bergen. Här bor folket i byar, som ofta äro af betydande storlek. Störst äro vanligen de s. k. kyrkbyarna. Där se vi den vackra, hvitrappade kyrkan med sin smäckra tornspira, pekande mot höjden. Rundt omkring kyrkan ligger en rad af stora, präktiga gårdar. Där är pastorsbostället, tingshuset, gästgifvaregården, kyrkbyns skolhus, apoteket, posthuset, telegrafstationen samt en del bostäder för ståndspersoner, handlande och handtverkare. Flera sådana kyrkbyar äro i storlek och folkmängd jämförliga med mindre städer eller köpingar i södra Sverige. Ute på ängarna och efter älfvens sidor ligga dessutom en otalig mängd små hölador, som göra att bygden förefaller ännu mera tätt bebygd. Omkring det hela sluter sig en vacker ram af de i grönt och blått skiftande bergen.

Voxna kyrka.**Voxnadalen** ligger omkring Voxna älf. Denna dalgång är i nedre delen särdeles bördig och väl befolkad. I allmänhet är han bredare än Ljusnans, men ej fullt så skarpt begränsad. Här ligga Voxna, Ofvanåkers och Alfta församlingar. Såsom något egendomligt kan nämnas, att pärlfiske vid lågt vatten bedrifves i Voxna älf. Om man har god tur, kan man här fiska pärlor för 10—15 kr. pr dag. Pärlorna äro vanligen gråa och ogenomskinliga, en del dock klara och vackra.

Dellådalen eller Svågans dalgång är en bland de största, bäst odlade och tätast befolkade dalsänkningar inom landskapet. Med sina bidalar omfattar den delar af Bjuråker, Delsbo, Norrbo, Forsa, Hög, Idenor och Njutångers församlingar samt har en yta af omkring 18 kv.-mil. Uti Dellarnas dalsänkning träffas den största bygden kring Delsbo kyrka och sträcker sig därifrån till Bjuråkers. Söder om Södra Dellen ligger den s. k. Bobygden med tvenne nästan jämnlöpande dalgångar och ganska mycket odlad mark. Äfven trakten vid Dellarnes utlopp och kring Forsavattnen är tätt bebygd. Delsboslätten utgöres af en ovanligt bördig och väl odlad jord med en arbetsam och välbärgad befolkning. Jordbruket torde också här vara högre uppdrifvet än på någon annan plats inom landskapet. Omkring Forsavattnen och Funstasjön finnes äfven en bördig jordmån. Men marken är här mera småkullig. I dälderna träffar man i dessa trakter på en ovanligt vacker natur med en yppig, nästan sydländsk växtlighet.

Harmångers ådal, belägen norr om Dellådalen, är nästan jämnlöpande med denna. Tillsammans med sina bidalar omfattar den Grnarps, Jättendals, Harmångers, Bergsjö och Hassela socknar. Den äger en bredd mot hafvet af något öfver tre mil och sträcker sig skålformigt inåt landet sju mil samt har en yta af 12 kv.-mil. Här ligga några bland landskapets mest natursköna platser.

Rogstadalen består af Rogsta, Ilsbo och en del af Tuna socknar, samt innehåller något mer än två kv.-mil.

Nianfors floddal ligger omkring Nianforsån och har en yta af 2 kv.-mil.

Forssa prästgård.

Enångers floddal omfattar större delen af Enångers socken och har en yta af två och en half kv.-mil.

Norrala och Trönö floddal är af större omfång. Med sina många utgreningar omfattar den Norrala och Trönö samt en del af Rengsjö och Arbrå församlingar. Dalen har en yta af omkring 4 kv.-mil. De vattendrag, som tillhöra densamma, hafva sina källor i de omgifvande bergshöjderna.

Söderala floddal omfattar de nordliga delarna af Mo och Söderala församlingar samt en del af Söderhamn stads område. Sjöarna Stora och Lilla Bränningen hafva sitt utlopp i Bottniska viken söder om Maråkers kapell.

Tönnebroåns floddal är belägen omkring ån af samma namn och omfattar en del af Skogs socken. Den omfattar nära tre kv.-mil.

4. **Kusten och skärgården.**

Kusten är mycket ojämn. På flera ställen skjuta vikar och bukter djupt in i landet. I närheten af kusten uppskjuta ur hafvet klipphällar och grund ofvan vattnet. Dylika grund kallas skär. Ofta äro skären nakna och grå såsom stenröset i ett grustag. När under tidernas lopp någon mylla hunnit bilda sig i skref vorna på skäret, begynna gräs och smärre växter att där uppspira. Efter hand ökas växtligheten och slutligen kan skäret t. o. m. prydas af några buskar och mindre träd. Utanför Söderhamnsfjärden ligga en stor mängd holmar och skär och kringgärda inloppet från hafvet. En sådan samling af öar och klippor kallas skärgård.

Många klippor och sandbänkar ligga äfven under vattenytan. Vid kusten har man därför stakat ut farlederna med sjömärken, hvilka angifva de vägar en båt eller ett fartyg bör gå. Sjömärkena äro vanligen uppförda på någon hög klippa, för att kunna ses på långt afstånd. Under den mörka årstiden vägledes den sjöfarande under den mörka natten af skenet från fyrar. Dessa äro bygda i form af ett högt torn. Högst uppe i tornet inom ett litet rum med glasväggar

Stocka sågverk.finnes en stor lampa, hvilken hvarje afton tändes af fyrvaktaren. Fyrar finnas på Storjungfrun och Agön m. fl. ställen. Dessutom finnas pä en del ställen lotsar, som ha till uppgift att visa fartyg vägen. På gifvet tecken från fartyget måste lotsen sätta ut sin båt och skynda till dess hjälp. Lyckas han att genom storm och vågor uppnå fartyget, så är han vid ansvar pliktig att föra det i hamn. Lotsstationer finnas på Lilljungfrun, Storjungfrun, Agön och vid Stockaviken.

De största vikarna äro: Hudiksvallsfjärden (öfver en mil djupt inträngande) Iggesundsviken, Njutångersfjärden, Långplågan, Sörfjärden, Ljusneviken och Storboviken samt norr om Hudiksvall: Norstäfjarden, Hamrångersfjärden, Stockaviken, Lönnångersfjärden, Mellanfjärden och Norrfjärden.

De största öarna äro: Hvitöarna, Jättholmarna samt yttre och inre Bergön norr om Hudiksvall, Gackerön i Hudiksvallsfjärden samt Agön, Kråkön, Nordnabben Storjungfrun och Lilljungfrun söder om Hudiksvall.

Sommarnattens klarhet.

»Målare hafva försökt att på taflor afbilda de skönaste dagrar. De hafva målat solen och månen i alla ställningar på himmelen. Men ingen har ännu kunnat återgifva en bild af sommarnattens klarhet i norden.

Solens och månens ljus sprider sig från en punkt öfver alla föremål, som ligga i dager, medan andra föremål

ligga i skugga. Men i sommarnattens klarhet lyser hela himmelen, i synnerhet uti norr, och självfva luften tyckes glänsa af ett mildt, behagligt sken. När himmelen i norr är mulen, ser man ingen skugga, emedan ljuset kommer från alla håll och tyckes utgå från föremålen självfva. Sedan solen gått ned till sin korta hvila, antager hela naturen en egen drömmande stämning. Dagens gifvarinna är borta, de flesta fåglar ha tystnat, människor och djur söka hvila, växterna vänta natten, och natten kommer icke. I stället sprider sig ett matt, glänsande sken öfver fjärdar och skogar. Det är ej solsken, ej månsken, ej skymning; det är nattens egen tysta, förklarande glans, mild och högtidlig, såsom evig glädje i jordens förgängliga vår.

Utsikt från Friggesund.Jag söker en jämförelse med andra taflor i lifvet och finner intet, som kan förliknas vid denna nattens förklaring, om icke aftonskimret på fönsterna af ett öfvergifvet hus, där kära vänner fordom bott, eller glansen af ett älskande öga, som ser på oss med tårar af outsäglig kärlek.

I en sådan nattafla är ingenting som förvånar, ögat bländas icke, hjärtat slår lugnt, man tycker att allt är som förr, och likväl är allting annorlunda. Hela naturen strålar; allt är så mjukt, så klart och så stilla begrundande. Gräset liknar det finaste sammet; alla löf tyckas vara genomskinliga; de hvardagligaste föremål, såsom en gärdesgård, en lada, en betande häst, tyckas omgjutna af en egen förunderlig fägring. Går jag i skogen, tycker jag att den hårda furan är som omlindad med bomull. Ror jag ut på sjön, tycker jag, att stränderna aldrig varit så intagande vackra. Därtill kommer stillheten öfver allt, som endast afbrytes af talltrastens melodiska sång, och den känsla af enslighet, som åtföljer natten. Allt detta liksom flyter in i åskådarens själ. Han känner inom sig det hemlighetsfulla sambandet mellan naturen och alla lefvande väsen. Det är som om nattens klarhet skulle öfverflyttas till människans öga.»

Z. Topelius.

E. **Klimatet.**

Till följd af landets olika höjd öfver hafvet är klimatet olika i kustlandet och längre in i landet. Inom kustlandet är luften fuktigare, och det regnar och snöar här mera än längre inuti landet. Somrarna äro vid kusten svalare och vintrarna icke så kalla som längre in. Detta beror på närheten af hafvet, som gör luften fuktig och medför ökad nederbörd.

Längre in i landet har man ett fullt utbildadt fastlandsklimat med långa, kalla vintrar och heta somrar. Vintern börjar vanligen i november, ehuru den då fallande snön sällan blir kvarliggande. Under december, januari, februari och mars har man merendels jämn vinter och godt slädföre. Då kan det någon gång bli så kallt, att kvicksilfret fryser. Men kölden

Jag söker en jämförelse med andra taflor i lifvet och finner intet, som kan förliknas vid denna nattens förklaring, om icke aftonskimret på fönsterna af ett öfvergifvet hus, där kära vänner fordom bott, eller glansen af ett älskande öga, som ser på oss med tårar af outsäglig kärlek.

I en sådan nattafla är ingenting som förvånar, ögat bländas icke, hjärtat slår lugnt, man tycker att allt är som förr, och likväl är allting annorlunda. Hela naturen strålar; allt är så mjukt, så klart och så stilla begrundande. Gräset liknar det finaste sammet; alla löf tyckas vara genomskinliga; de hvardagligaste föremål, såsom en gärdesgård, en lada, en betande häst, tyckas omgjutna af en egen förunderlig fägring. Går jag i skogen, tycker jag att den hårda furan är som omlindad med bomull. Ror jag ut på sjön, tycker jag, att stränderna aldrig varit så intagande vackra. Därtill kommer stillheten öfver allt, som endast afbrytes af talltrastens melodiska sång, och den känsla af enslighet, som åtföljer natten. Allt detta liksom flyter in i åskådarens själ. Han känner inom sig det hemlighetsfulla sambandet mellan naturen och alla lefvande väsen. Det är som om nattens klarhet skulle öfverflyttas till människans öga.»

Z. Topelius.

E. **Klimatet.**

Till följd af landets olika höjd öfver hafvet är klimatet olika i kustlandet och längre in i landet. Inom kustlandet är luften fuktigare, och det regnar och snöar här mera än längre inuti landet. Somrarna äro vid kusten svalare och vintrarna icke så kalla som längre in. Detta beror på närheten af hafvet, som gör luften fuktig och medför ökad nederbörd.

Längre in i landet har man ett fullt utbildadt fastlandsklimat med långa, kalla vintrar och heta somrar. Vintern börjar vanligen i november, ehuru den då fallande snön sällan blir kvarliggande. Under december, januari, februari och mars har man merendels jämn vinter och godt slädföre. Då kan det någon gång bli så kallt, att kvicksilfret fryser. Men kölden

kännes icke så hård, som den vid samma köldgrad skulle göra längre söderut, emedan luften är torr, och det vanligen är fullkomlig vindstilla, då det är som kallast. — Vanligen faller det ymnigt med snö. Denna snörikedom är af stor vikt för befolkningen, emedan den möjliggör timmerkörslorna i skogen. — »En bar vinter betraktas ock som en olycka och fruktas nästan lika mycket som ett missväxtår.» Vid jultiden äro dagarna korta, men det tindrande stjärneljuset och det majestätiska månskenet gifva ljus och fägring åt den långa natten. I april och maj kommer vårbrytningen. Då smälter snön, marken blir bar och safterna stiga upp i träden. Solen blir varm, floder och sjöar afkasta sitt istäcke, gräset gror, träden knoppas och skogarna fyllas af fågelsång. Solen stiger högre och högre och dagarna blifva långa. Det rikliga ljuset och värmen baddar på i dalarna, så att växtligheten utvecklas ofantligt hastigt. Öfvergången från vinter till sommar sker därför mycket fort. Endast få dagar efter sedan snön smält, är marken grön, löfsprickningen i full gång och åkrarna färdiga att beså. Detta gäller i synnerhet öfre delen af landet. Man måste då skynda på med vårarbetet Den sådda säden skjuter fort brodd och utvecklar sig till ax på några få veckor. — Nu är den sköna sommarens tid. Då skyndar sig allt att lefva, växa och mogna i det långa, nästan ständiga dagsljuset. Under juni och juli är det full högsommar. Augusti börjar lika varm, men afkyles så småningom genom de tilltagande nätternas längd. Stundom blåser en sval nordanvind. När han lugnar mot kvällen med klar luft, sjunker värmen i fuktiga trakter, och frost inträffar. September är ännu grön och stundom varm; men då begynner hösten med de mörka nätterna, regnen och stormarna. Luften blir svalare, nattfrosterna tätare, lofven gulna. I oktober står löfskogen i brokig färgprakt, till dess att växtriket domnar i vinterdvala, och den frusna marken åter betäckes af snö och vattnen af is.

F. **Sten- och jordarter.**

Berggrunden består af flera bergarter blandade om hvarandra; dock bestå de flesta bergen af granit och gneis. På några ställen har man funnit bergarter, som innehålla malmer.

kännes icke så hård, som den vid samma köldgrad skulle göra längre söderut, emedan luften är torr, och det vanligen är fullkomlig vindstilla, då det är som kallast. — Vanligen faller det ymnigt med snö. Denna snörikedom är af stor vikt för befolkningen, emedan den möjliggör timmerkörslorna i skogen. — »En bar vinter betraktas ock som en olycka och fruktas nästan lika mycket som ett missväxtår.» Vid jultiden äro dagarna korta, men det tindrande stjärneljuset och det majestätiska månskenet gifva ljus och fägring åt den långa natten. I april och maj kommer vårbrytningen. Då smälter snön, marken blir bar och safterna stiga upp i träden. Solen blir varm, floder och sjöar afkasta sitt istäcke, gräset gror, träden knoppas och skogarna fyllas af fågelsång. Solen stiger högre och högre och dagarna blifva långa. Det rikliga ljuset och värmen baddar på i dalarna, så att växtligheten utvecklas ofantligt hastigt. Öfvergången från vinter till sommar sker därför mycket fort. Endast få dagar efter sedan snön smält, är marken grön, löfsprickningen i full gång och åkrarna färdiga att beså. Detta gäller i synnerhet öfre delen af landet. Man måste då skynda på med vårarbetet Den sådda säden skjuter fort brodd och utvecklar sig till ax på några få veckor. — Nu är den sköna sommarens tid. Då skyndar sig allt att lefva, växa och mogna i det långa, nästan ständiga dagsljuset. Under juni och juli är det full högsommar. Augusti börjar lika varm, men afkyles så småningom genom de tilltagande nätternas längd. Stundom blåser en sval nordanvind. När han lugnar mot kvällen med klar luft, sjunker värmen i fuktiga trakter, och frost inträffar. September är ännu grön och stundom varm; men då begynner hösten med de mörka nätterna, regnen och stormarna. Luften blir svalare, nattfrosterna tätare, lofven gulna. I oktober står löfskogen i brokig färgprakt, till

dess att växtriket domnar i vinterdvala, och den frusna marken åter betäckes af snö och vattnen af is.

F. **Sten- och jordarter.**

Berggrunden består af flera bergarter blandade om hvarandra; dock bestå de flesta bergen af granit och gneis. På några ställen har man funnit bergarter, som innehålla malmer.

Järnmalm förekommer i Voxna, Skog och Forsa. I Los finnes kopparmalm, koboltmalm och malm innehållande den vackra metallen nickel. Denna upptäcktes 1751 af en svensk vid namn Cronstedt. Myrmalm finnes på flera ställen i landskapet i synnerhet i Järfsö och Färila. I forntiden tillverkades järn af myrmalm. I senare tid har man vid en fabrik i Järfsö användt den vid beredandet af rödfärg, men äfven därmed har man slutat. Malmerna, som finnas, innehålla så litet metall, att arbetet med att bryta och förädla dem icke lönar sig. Graniten användes numera huggen ganska mycket vid byggnader, till trappor, grafvårdar och grindstolpar. Som ohuggen användes han till grundläggningsarbeten och brobyggnader m. m.

Ofvanpå berggrunden hvilar ett jordlager. Detta består af flera olika jordarter, som bildats dels genom bergytans förvittring och dels af förmultnade ämnen ur växt- och djurriket. Största delen af landytan betäckes af grus och mosand. På några ställen har sanden hopats i åsar af flera mils längd. Längst bland dessa är en ås, som börjar i Färila och fortsätter nedåt Järfsö kyrka. Därifrån följer han Ljusnan till Arbrå och fortsätter sedan genom Regnsjö, Mo och Söderala, där han uppnår kusten. En annan af dessa åsar börjar i Hassela och fortsätter genom Gnarp ned till hafvet. I dalsänkningarna, där vattnet icke funnit aflopp, hafva djupa lager af vattenväxter hopats på hvarandra och så småningom har bildats kärr, myrar och mossar. Många myrar innehålla dyjord, som man använder att förbättra åkerjorden med, men andra innehålla blott mossa. På bottnen af dalarna förekommer lera. Mest förekommer denna jordart i närheten af kusten, men aftager ju längre man kommer in i landet. I floddalarna, i synnerhet på deras sidosluttningar finnes en jordart, som kallas mälja. Den består af fin sand, svagt uppblandad med lera. I närheten af kusten förekommer på flera ställen, såsom i Söderala, Norrala, Högsta och Tuna, snäckmärgel i mer eller mindre djupa lager. Denna jordart, som bildats af snäckor och andra hafsdjur, som inbäddats i sanden, är ett ypperligt medel till jordens förbättrande.

G. **Växtligheten.**

Växtligheten är mindre rik i Helsingland än i södra och mellersta Sverige. Detta beror därpå, att många växter icke förmå att uthärda den hårda vintern; den svaga jordmån, som finnes på många ställen i landskapet, medverkar äfven härtill. Sand och grus, som lägrat sig på bergåsarna och deras sidosluttningar, kunna icke nära ädlare växter, På sådana ställen växa endast barrträd, gran och tall. På sumpiga ställen och svedjeland växer löfskog, såsom björk, al, asp och vide. Björk förekommer för öfrigt i riklig mängd öfver hela landskapet. Ek växer, om den planteras, ehuru den sällan uppnår den storlek, som den har söderut. Lönn planteras ganska allmänt såsom prydnadsträd; men på många ställen taga årsskotten skada af vinterkylan, synnerligast om planteringen icke ligger skyddad för de kalla vindarna.

Mer härdig är poppeln; den förekommer så högt upp som i Voxna. Äpple- och päronträd finnas här och där och lämna någon afkastning. Af buskväxter förekomma syrén och bärbuskar såsom krusbärs- och vinbärsbuskar allmänt. I kustlandet och dalgångarna äfven som på enstaka ställen i skogstrakterna, där jordmånen är bättre, trifvas de vanliga sädesslagen, såsom råg, korn och hafre, samt ärter, lin och potatis. Hvete lyckas i kustlandet och södra Helsingland; dock är framgången af detta sädesslag mindre säker. Örter och blommor förekomma icke så talrikt som i södra Sverige. Blåsippor och gullvifvor m. m. växa endast på enstaka ställen. Däremot träffas åtskilliga växter, som eljest förekomma blott i nordligare trakter, däribland åkerbärsörten, hvars ljusröda blommor förekomma allmänt på backar och åkerrenar.

H. **Djurvärlden.**

Af vilda djur förekomma bl. a. räf, mård, utter, lekatt, älg, hare och gräfling tämligen allmänt i de stora skogarna. Lodjur förekomma sparsamt och björn mera sällan. Vargar hafva icke visat sig på många år. De hafva dragit sig uppåt fjälltrakterna i Lappland, Jämtland och Härjedalen, där de

G. **Växtligheten.**

Växtligheten är mindre rik i Helsingland än i södra och mellersta Sverige. Detta beror därpå, att många växter icke förmå att uthärda den hårda vintern; den svaga jordmån, som finnes på många ställen i landskapet, medverkar äfven härtill. Sand och grus, som lägrat sig på bergåsarna och deras sidosluttningar, kunna icke nära ädlare växter, På sådana ställen växa endast barrträd, gran och tall. På sumpiga ställen och svedjeland växer löfskog, såsom björk, al, asp och vide. Björk förekommer för öfrigt i riklig mängd öfver hela landskapet. Ek växer, om den planteras, ehuru den sällan uppnår den storlek, som den har söderut. Lönn planteras ganska allmänt såsom prydnadsträd; men på många ställen taga årsskotten skada af vinterkylan, synnerligast om planteringen icke ligger skyddad för de kalla vindarna.

Mer härdig är poppeln; den förekommer så högt upp som i Voxna. Äpple- och päronträd finnas här och där och lämna någon afkastning. Af buskväxter förekomma syrén och bärbuskar såsom krusbärs- och vinbärsbuskar allmänt. I kustlandet och dalgångarna äfven som på enstaka ställen i skogstrakterna, där jordmånen är bättre, trifvas de vanliga sädesslagen, såsom råg, korn och hafre, samt ärter, lin och potatis. Hvete lyckas i kustlandet och södra Helsingland; dock är framgången af detta sädesslag mindre säker. Örter och blommor förekomma icke så talrikt som i södra Sverige. Blåsippor och gullvifvor m. m. växa endast på enstaka ställen. Däremot träffas åtskilliga växter, som eljest förekomma blott i nordligare trakter, däribland åkerbärsörten, hvars ljusröda blommor förekomma allmänt på backar och åkerrenar.

H. **Djurvärlden.**

Af vilda djur förekomma bl. a. räf, mård, utter, lekatt, älg, hare och gräfling tämligen allmänt i de stora skogarna. Lodjur förekomma sparsamt och björn mera sällan. Vargar hafva icke visat sig på många år. De hafva dragit sig uppåt fjälltrakterna i Lappland, Jämtland och Härjedalen, där de

allt som oftast rifva ihjäl renar för lapparna. Många matnyttiga fågelarter hafva sitt tillhåll i skogarna. Bland dessa märkas: tjäder, orre, hjärpe, dalripa samt morkulla, beckasiner och rapphöns. Af roffoglar förekomma flera arter såsom falk, duf- och sparfhök, fiskljuse och berguf. Dessutom finnas flera arter af sjöfågel såsom änder, knipor och alfågel samt en och annan ejder. Vid kusten i synnerhet norrut finnas sälar. De tama djuren äro de samma som i andra landskap. Här och där synnerligast i skogstrakterna finnas getter.

I. Näringsgrenar.

1. **Åkerbruket.**

Jordbruket är den förnämsta och allmännaste af landskapets näringskällor. Likväl upptager den odlade jorden endast en ringa del af landets yta. Ty det är endast kusttrakterna samt de öppna platserna vid sjöarna och floddalarna som äro tjänliga till odling. En stor del af den öfriga marken är skogbeväxt och för åkerbruk obrukbar jord. I de nedre dalarna är jordmånen lerblandad och i allmänhet rätt bördig. Längre upp i landet förekommer en svagare sand- eller grusblandad jord, som fordrar stor omsorg vid brukningen. Nattfroster, i synnerhet i lågt liggande trakter, gäcka ofta odlarens förhoppning om en god skörd. För den jordbrukande befolkningens egna behof är dock skörden i allmänhet tillräcklig. Men mycket landtmannaprodukter måste införas för att mätta de många, som arbeta i skogarna och vid sågverken. Större jordegendomar ägas endast af sågverksbolagen. Eljest äro jordlotterna vanligtvis små. 16 à 20 »öresland» anses vara en rätt stor egendom. Flertalet jordbrukare äga icke ens hälften så mycket. Ofta äro ägorna vidt spridda, så att en jordbrukare kan ha jordbitar på en mängd olika ställen. Härigenom försvåras brukningen och förspilles mycken tid. Jorden brukas mestadels af ägarne själfva; s. k. jordtorpare och statare finnas icke. Omkring 1700 mantal eller 27 000 öresland fördelade på 4200 ägare finnas

inom landskapet. Häraf äro 55 krono- eller frälsehemman. Hela jordvärdet uppgick 1890 till 42 863 400. För brukningen är jorden

allt som oftast rifva ihjäl renar för lapparna. Många matnyttiga fågelarter hafva sitt tillhåll i skogarna. Bland dessa märkas: tjäder, orre, hjärpe, dalripa samt morkulla, beckasiner och rapphöns. Af roffoglar förekomma flera arter såsom falk, duf- och sparfhök, fiskljuse och berguf. Dessutom finnas flera arter af sjöfågel såsom änder, knipor och alfågel samt en och annan ejder. Vid kusten i synnerhet norrut finnas sälar. De tama djuren äro de samma som i andra landskap. Här och där synnerligast i skogstrakterna finnas getter.

I. Näringsgrenar.

1. **Åkerbruket.**

Jordbruket är den förnämsta och allmännaste af landskapets näringskällor. Likväl upptager den odlade jorden endast en ringa del af landets yta. Ty det är endast kusttrakterna samt de öppna platserna vid sjöarna och floddalarna som äro tjänliga till odling. En stor del af den öfriga marken är skogbeväxt och för åkerbruk obrukbar jord. I de nedre dalarna är jordmånen lerblandad och i allmänhet rätt bördig. Längre upp i landet förekommer en svagare sand- eller grusblandad jord, som fordrar stor omsorg vid brukningen. Nattfroster, i synnerhet i lågt liggande trakter, gäcka ofta odlarens förhoppning om en god skörd. För den jordbrukande befolkningens egna behof är dock skörden i allmänhet tillräcklig. Men mycket landtmannaprodukter måste införas för att mätta de många, som arbeta i skogarna och vid sågverken. Större jordegendomar ägas endast af sågverksbolagen. Eljest äro jordlotterna vanligtvis små. 16 à 20 »öresland» anses vara en rätt stor egendom. Flertalet jordbrukare äga icke ens hälften så mycket. Ofta äro ägorna vidt spridda, så att en jordbrukare kan ha jordbitar på en mängd olika ställen. Härigenom försvåras brukningen och förspilles mycken tid. Jorden brukas mestadels af ägarne själfva; s. k. jordtorpare och statare finnas icke. Omkring 1700 mantal eller 27 000 öresland fördelade på 4200 ägare finnas inom landskapet. Häraf äro 55 krono- eller frälsehemman. Hela jordvärdet uppgick 1890 till 42 863 400. För brukningen är jorden

indelad i skiften, vanligen 4, men äfven 7—8. Dessa besås turvis med olika sädesslag, foderväxter, rotfrukter och lin. Råg odlas på en del ställen till husbehof, hvete mest på försök. Af öfriga sädesslag odlas mest korn och hafre. Linodlingen har förr bedrifvits i stort omfång, inne i landet med större framgång än vid kusten, där linet vanligen blir gröfre. Mycket lin och linväfnader har af allmogen förr försålts till Stockholm och andra städer samt å marknader i närliggande landskap. På senare tiden har linodlingen alltmer aftagit. Hafreodlingen har härvid trädt i stället, emedan denna fordrar mindre arbete och lättare låter förvandla sig i kontanta penningar. Linodlingen kräfver nämligen mycket arbete särskildt af den kvinliga befolkningen. Emellertid odlas ännu lin till husbehof och något till afsalu, synnerligast är detta förhållandet i Arbrå, Undersvik och Färila socknar. På allra sista tiden har man i norra Helsingland bildat ett bolag, som har för afsikt att bedrifva linodling i större utsträckning.

Gefleborgs läns hushållningssällskap har gjort och gör mycket för jordbrukets befrämjande inom landskapet. Undervisning har meddelats rörande jordens skötsel; räntefria lån hafva gifvits för odling och täckdikning samt till förbättring af kreatursstammen m. m. Stora vidder hafva blifvit utdikade och odlade och lämna en god tillökning i den jämförelsevis ringa skörd, som förut erhållits. Ofta klagas öfver att jordbruket är litet lönande, och detta kan nog vara sant. Ty arbetskraften är dyrlejd och jordbruksprodukterna stå icke så högt i pris. Emellertid beror mycket på en rätt skötsel af jorden. Härtill fordras kunskap och omtanke. Jordbrukaren har ännu mycket att lära, och han får icke tro, att fars och farfars sätt att sköta jorden varit det enda riktiga. Under vanliga år skördas nu sällan mera än 6:te eller 8:de kornet. Dock vet man, att äfven en fattig jord i ett hårdt klimat kan frambringa mångfaldt rikare skrödar, om den skötes så, som naturen fordrar.

2. **Boskapsskötseln.**

Boskapsskötseln idkas med omsorg. Men endast i en del socknar är den af så pass betydenhet, att den kan lämna produkter till afsalu. Mest användas kor af s. k. fjällras. Dessa

Alfta kyrkoby.passa också bäst för orten. De äro små, härdiga och lättfödda samt gifva en utmärkt mjölk. Mejerier förekomma icke så talrikt. På senare tiden hafva dock åtskilliga sådana blifvit inrättade. Vid dessa köper man upp mjölk och bereder af grädden ett fint smör, som till högt pris delvis försäljes i utlandet. Emedan mejerierna betala bra för mjölken, hafva många landtbrukare börjat fodra korna bättre, så att de skola mjölka mer. På många ställen behåller man också numera flera kor hemma under sommaren, för att kunna sälja mjölken till mejerierna.

Tjänligt hembete saknas emellertid nästan öfver allt. Om sommaren drifves därför större delen af boskapen upp till fäbodarna. Dessa ligga i de stora skogarna ofta på flera mils afstånd från gården. Vägen dit upp är ytterst dålig. Här beredes under sommaren ost och smör för vinterns behof. — Ett särdeles vackert drag hos befolkningen är den omvårdnad och goda skötsel, som den merendels ägnar husdjuren. Ladugårdarne äro ljusa, varma och rymliga. Golfven skuras och allt hålles rent och fint. Får finnas i alla gårdar, men icke i större antal än som behöfves för att få ull och skinn för husets behof. Vanligen äro de af liten och dålig ras. Getter, som förr förekommit i stor mängd, hållas numera endast i utbyarna och af den fattigare befolkningen. De äro lättfödda djur och lämna en fet och helsosam mjölk, men de fara illa med skogen. Svin uppfödas i allmänhet icke, utan köpas sådana från andra landskap för att gödas och slaktas för husets behof. Mycket fläsk uppköpes också dels från de södra landskapen, dels från Amerika. Af fjäderfän hållas höns, dock icke allmänt.

Såsom dragare användas öfverallt hästar, hvilka uppfödas på gården eller inköpas från andra trakter, i synnerhet från Jämtland och Norge. Hästarne vårdas med stor omsorg och äro därför utmärkta både såsom dragare och springare.

3. **Skogsbruket.**

Skogen är en dyrbar egendom. Skog behöfves till bränsle, till byggnader, broar, fartyg, redskap och många andra oumbärliga ting. Skogen skyddar landet för kalla vindar och

Sparrhuggning.hastiga ombyten af värme och köld. Skogen drar fuktigheten åt sig från luften och skyddar för torka. Det regnar jämnare i en skogstrakt; snön smälter ej så hastigt om våren. »För dessa sina egenskaper är skogen likasom landets päls. Ett land i höga norden behöfver ett godt vinterplagg. Men kläder det af sig, får det skylla sig själf, om det fryser i hjäl». Detta borde man komma i håg mera än man gör. Helsingland har varit rikt på skog. Under de sista 50 åren har skog sålts för flera millioner kr. årligen. Därföre är också skogshandteringen en af landskapets viktigaste näringsgrenar. Tusentals människor ha haft en riklig inkomst på skogsbruket. Men man har farit illa med skogen. Den gröfsta skogen har sågats till plank och bräder och utskeppats. En del har kolats och en del användts för andra ändamål. Numera finnes det icke så mycken grof skog kvar men mycken småskog. Äfven denna afverkas ofta i stor myckenhet, mest till sparrar och massved (material till pappersmassa). Det är sorgligt att se, huru stora skogstrakter alldeles kalhuggas. Trävarubolagen bedrifva den största skogsafverkningen. Dessa köpa årligen — utom hvad de självfva redan äga — tusentals träd och hafva dessutom på många ställen af bönderna förvärfvat afverkningsrätten till betydliga skogsvidder. Ganska stora skogar tillhöra staten eller stå under dess uppsikt och vård, såsom t. ex. kronoparker och boställsskogar. Alla kronoskogarna utgöra tillsammans 114,550 hektar eller något mindre än en tiondel af all den skog, som finnes. Vi skola nu skildra de viktigaste delarna af skogshandteringen: timmerhuggningen, flottningen, sågningen och utskeppningen.

a) *Timmerhuggningen.*

Så snart julen gått förbi, draga skaror af arbetare upp till skogarna, för att börja afverkningen. Den för afverkningen bestämda skogstrakten har förut indelats i långsträckta skiften. Bolagsinspektoren kommer nu öfverens med vissa personer, som äga hästar, att de för ett visst pris skola afverka ett skifte och köra timret till närmaste flottled. Dessa skaffa sig sedan timmerhuggare och så börjar arbetet. Nu blir det lif och rörelse i skogen. Träden fällas, kvistas och köras ned till flottleden. De väldiga lassen gå med en

Flottning.förfärande fart utför bergen. Då behöfvas starka kördon. Skulle något brista, kan både häst och körkarl

få sätta lifvet till. Olyckor inträffa också allt emellanåt. Men man tjänar bra med pengar, och »det är hufvudsaken».

Huggare och körare bo i kojor, som äro uppförda i skogen. Kojorna äro byggda af stora oskrädda stockar med mossa emellan. Midt på golfvet är eldstaden. Där flammar under hela natten en väldig stockbrasa och röken går ut genom öppningen på taket. Utefter väggarna äro uppslagna britsar, där man ligger. Det är en enkel bädd. Här ligga arbetarne med en halmkärfve eller litet granris under sig och med kläderna, på. När kölden är stark, händer det, att kläderna frysa fast vid väggen, medan den mot elden vända sidan är våt och ångande af hettan från spisen. Maten, som lagas af arbetarne själfva, består af bröd, amerikanskt fläsk, sill och pannkakor samt kaffe utan grädde. I en sådan koja kunna 20—30 arbetare ha sin bostad. Så fortgår det under hela vintern, tills våren kommer. Med sina besparade slantar begifver arbetaren sig då ned till bygden, och nu blir det ofta en gyllene tid för ölförsäljare och deras vederlikar. De med så mycken möda förvärfvade penningarna gå nu fortare, än de kommit. Det är dock lyckligtvis icke alla arbetare, som handla så lättsinnigt.

b) *Flottningen.*

Våren kommer med solsken och värme. Snön smälter, och sjöar och floder afkasta sitt istäcke. Vattnet stiger och de på isarna utlagda timmermassorna komma i rörelse. Då begynner flottningen. Stockarna simma i tusental i åar, älfvar och sjöar, på hvars stränder flottkarlarna gå med sina långa båtshakar och yxor, för att hjälpa stockarna förbi de hinder, som ligga i deras väg. På en del ställen äro vattendragen och sjöarna alldeles fulla af timmer. Brådt ha de och komma understundom med en väldig fart utför forsar och vattenfall. Men de ha en lång väg, innan de komma ned till sin bestämmelseort, och ofta kan den resan fordra åratal. På en del ställen har man byggt flottledningar och rännor för timret.

Ibland händer det, att några timmerstockar lägga sig på.

Askesta ångsåg.

tvären och hindra de andras framkomst, och så fastnar hela timmermassan på något trångt ställe eller vid någon fors. Då måste någon flottkarl skynda ut på timmermassan och lösgöra den. Men fort måste det ske. Slinter hans fot eller dröjer han för länge kvar, kan han lätt komma ned emellan de hvirflande stockarna och krossas eller få sin graf i vågorna. Detta är ett ohälsosamt och besvärligt arbete. Under hela veckor kan arbetaren få gå genomvåt högt upp på benen, stundom öfver hela kroppen, om vädret är regnigt. Många gånger får han tillbringa natten under bar himmel med några barrkvistar under sig — våt som han är.

c) *Sågverksrörelsen och utskeppningen.*

Större eller mindre sågverk finnas numera i nästan hvarje församling. I många församlingar finnas flera dylika, där väldiga timmermassor söndersågas. Det är Helsinglands förnämsta industri. Ett sågverk beskrifves af en författare på följande sätt. »Medelpunkten för ett större sågverk utgöres af det öfverallt synliga sågverkshuset. Det är kyrkan midt i byn. Den höga skorstenen på det strax intill liggande lokomobilhuset, från hvilken röken uppstiger stundom fin, som det lättaste strömoln, stundom svart som en mörk åskby, bildar ett slags ärestod åt den ångans ande, som drifver det hela. Såghuset vetter med sin ena gafvel åt brädgården, med sin andra ut mot vattnet och från denna löper dit ner ett sluttande plan för uppforsling af de stockar, som simma där nere. Hela byggnaden ser i öfrigt ut nästan som en stor lada.

Rundt omkring såghuset ligger brädgården. Här resa sig i ordnade gator de ofantliga bräd- och plankupplagen, höga staplar, täckta af svagt sluttande tak, närmast liknande stora marknadsstånd.

Bakom brädgården varsnas arbetarbostäderna, gråa, rödmålade eller hvitrappade kasärnbyggnader, ofta två våningar höga. Stundom hafva de till nära grannar en mängd små stugor, uppförda af arbetarne själfva strax utanför verkets råmärken på jord, som de inköpt från bönderna. — Härmed är strandremsan fylld och bergets mer eller mindre branta sluttning vidtager. I den behagliga skuggan af dess grönskande löfträd höjer sig träpatronens eller förvaltarens bostad,

Sandarne. Disponentbostaden.stundom ett ståtligt herresäte, stundom en täck villa, ofta omgifven af vackra planteringar. Dess inre är fint, mången gång praktfullt.

Den blågula flaggan svajar från sin höga flaggstång i bergkullens friska bris. Från verandan öfverskådar blicken såväl självfva sågverket som den blåa, solbelysta fjärden.

På något afstånd från brädgården, vanligen nere vid stranden, ser man slutligen de höga kolmilorna. Några, nyss satta, påminna i sin rena hvithet om tällt, andra äro redan höljda af kolstybb och se ut som svarta jordkullar. Röken ringlar sig svart och obehaglig rundt omkring.

Sedan sågningen har försiggått, börjar utskeppningen. Under utskeppningstiden, så länge vattnet är öppet, sysselsättes en mängd löst folk att föra plankorna i pråmar. Hela flottor af fartyg, som då glida in på fjärden, skola hastigt och lustigt fyllas med skogens alster. Den tiden är en ytterst bråd tid. Då få arbetarne börja sin dag kl. 4. Stundom kl. 2 på morgonen och hålla i till kl. 8—9 på kvällen. Äfven om söndagarne pågår arbetet. Vite är stadgadt för oloflig försummelse. Så går arbetet till middagen, då hvisselpipan ljuder. Efter måltiden kan man få se arbetarne taga sin middagshvila här och där på sågborden. Efter en timma gäller det att sträfva igen, tills kvällen kommer. Den ena skaran trötta arbetare efter den andra skyndar då till hemmet. Lätt igenkännas plankbärarne. Kläderna äro dränkta af svett, kroppen snedvriden, bröstet intryckt, hyn ej sällan gråblek af öfveransträngning. Ändtligen sveper natten sin slöja öfver strand och fjärd, trakten sofver; men en ny dag glider fram att se samma arbete ånyo.» (Torpson). De förnämsta sågverken inom Helsingland äro: Ljusne, Hybo, Bergvik, Marma, Askesta och Djupvik. Trämassefabriker finnas vid Lottefors i Bollnäs samt vid Forsa i Forsa.

4. **Järnhandteringen.**

Järnet finnes ej färdigt i bergen. Det innehålles i stenarter, som kallas metaller. I Helsingland har man icke upptäckt några malmberg af stor betydelse. Sedan lång tid tillbaka har här dock funnits många järnbruk. Att så varit

Sandarne. Arbetarebostäderna och bruket.förhållandet, har berott därpå, att här funnits god tillgång på skog, hvaraf man brännt kol. Och vid järnhandtering behöfves mycket kol. Malmen forslas hit från andra landskap. Järnet uttages sedan ur malmen vid järngrufvor. Järnbruken äro vanligen förlagda vid något vattenfall, där drifkraft för maskinerna finnes. Ofta är bruket omgifvet af vackra planteringar, och ger genom sina präktiga byggnader och anläggningar ett vördnadsbjudande intryck.

»Malmen nedsmältes i masugnar, som också kallas hyttor. Masugnen är en hög byggnad med stora skjul för malm- och kolupplag. Inne i masugnsbyggnaden upphettas malmen, för att sedan bättre kunna sönderkrossas. Krossningen sker med maskin. Utanför masugnsbyggnaden ligger en mängd på detta sätt behandlad malm. En del är ännu brännhet efter upphettningen.

I andra ändan af huset står den egentliga masugnen. Den är en hög, rund, tornlik skorstensbyggnad. Vid sidan står en väldig ångmaskin, som prässar varm luft genom öppningar in i masugnen. Det hvisslar och hviner, så att det gör ondt i öronen, när den varma luften prässas från »blästern» in i den glödande massan. Upp till ugnens öppning forslas korgar af malm och kol, som ömsevis tömmas i masugnsöppningen. Små lågor fladdra fram och en brännhet luft slår en i ansiktet. Nere vid foten af masugnen gör man sig i ordning att taga ut den smälta massan. Små gropar gräfvas i sanden framför ugnsöppningen. Masmästaren tager ett par tag i den slutna öppningen. Det lyser hvitt så att ögat bländas. En glödande järnström kommer fram i en hvit, smal stråle och fyller den ena sandformen efter den andra. Där får järnet ligga och stelna. Nu är det tackjärn.

I omnejden finnes en hel del bruksanläggningar, där järnet vidare förädlas, smides eller gjutes.» (*Torpson*).

De största järnbruken äro Ljusne och Iggesund. Ljusne ligger nära Ljusnans utlopp i Bottniska viken. Där finnes en större ångsåg, masugnar, valsverk, smedja med flera härdar, mekaniska verkstäder, kettingsmedja och kvarnverk.

Iggesund ligger vid Forsavattnens (Iggesundsåns) utlopp i Bottniska viken. Järnbruket har storartade byggnader.

Där finnas masugnar, rostugnar, konverter för bessemerblåsning,

Forsa trämassefabrik.

vällugnar, ånghammare, valsverk, mekanisk verkstad och gjuteri m. m. I Törnshammar finnes kettingsmedja. I Söderhamn och Arbrå m. fl. ställen finnas mekaniska verkstäder.

5. **Handeln.**

Handeln är af stor betydelse i hela provinsen, och många händer hafva därmed sysselsättning. De största handelsplatserna äro: Söderhamn och Hudiksvall vid kusten samt Bollnäs och Ljusdal inuti landet. För öfrigt finnes i nästan hvarje by en handelsbod och i de större kyrkbyarne finnas en hel hop handlande. Skogsprodukterna äro en särdeles gångbar handelsvara. Den ene köper timmer, en annan sparrar, en tredje kol, en fjärde ved o. s. v. Och till alla dessa arbetare, som hafva sin sysselsättning i skogarna och vid sågverken, behöfvas matvaror och kläder m. m., och för flera af dem äfven hästar m. m., hvilket allt hitföres från andra orter. Äfven den bofasta befolkningen förbrukar mycket köpvaror, synnerligast kaffe, socker och manufakturer.

6. **Fisket.**

Utanför kusten finnas en mängd öar, klippor och grund. Där bruka fiskare under sommaren fiska strömming. Fiskaren utlägger om kvällen sina nät, ankrar sedan på grundet och sofver i båten. Nästa morgon vid solens uppgång lyfter han ankar och tager upp näten. Då är det vackert att redan långt under vattnet se de silfverglittrande strömmingarna hänga på nätmaskorna, och stundom glimmar nätet alldeles hvitt. Men hafvet är icke att lita på. Stundom händer, att en storm sticker upp och att sjön begynner bryta mot grundet. Fiskarebåten hinner icke alltid lyfta sitt ankar, linan måste kapas, näten lämnas i hafvet och båten länsas undan för stormen. På detta sätt kunna fiskarbåtarna drifvas många mil bort, och då mista fiskrarne sina dyrbara nät och hela sin fångst. Andra fiskelägen bestå af kala klippor i hafvet. Intet träd, intet gräs trifves på sådana kala klippor, som beständigt piskas af vinden och hafsvågorna. Endast i några gömda skrefvor finner man ett grönt strå eller en tvinande

Iggesunds järnverk.

blomma. Rundt omkring brusar hafvet. De skrikande måsarna uppsnappa afskrädet af den rensade strömmingen och kifvas om rofvet med några hundar, som stryka kring stränderna.

Vintern om äro dessa klippor öde och betäckta af snö. Knappast har isen smält om våren, innan den ena fiskarbåten efter den andra anländer för att befolka de öfvergifna kojorna. Då är där hela sommaren ett rörligt lif med ständigt arbete i det oroliga hafvet. Barnen bygga dammar vid stranden, båtar komma och fara, fisken insaltas i tunnor och fjärdingar. Stundom stiger ur båten en präst för att prädika Guds ord för folket. Men i september, när regnet strömmar, stormen hviner, och nätterna blifva mörka, söker sig den ena båten efter den andra tillbaka till hemstranden. Kojorna öfvergifvas, måsarna skrika af hunger, och det öde hafvet stänker allena sitt hvita skum mot de ensliga klipporna.

I insjöar och floder fångas lax, sik, ål, abborrar och gädda samt många andra sorter. Insjöfisket har dock i hög grad skadats genom timmerflottningen.

7. **Trädgårdsskötseln.**

Trädgårdsskötseln har i Helsingland varit mycket försummad. I kustlandet och nedre Ljusnedalen finnas dock här och där i byarna en del äppelträd planterade, och frukten kan vara rätt god. Ofta ser man de stora präktiga gårdarne ligga där på kala slätten utan att äga ett grönt träd i sin närhet. Det ger ett ödsligt och dystert intryck. På senare tiden har Hushållningssällskapet tillhandahållit trädgårdsmästare samt gratis utdelat trädplantor, för att därigenom söka väcka intresse för saken. På många ställen ser man numera små planteringar omkring gårdarna. Godt vore, om detta kunde mana till allmän efterföljd. Den fattigaste koja kan prydas och göras inbjudande genom några små planteringar. Det verkar godt på människan och förmildrar hennes seder. En författare säger: »Råhet och elakhet tycka icke om blommor; lättja och slarf bry sig icke om trädgårdar.»

8. **Jakten.**

Jakten bedrifves såsom binäring i skogstrakterna, där tillgången på villebråd är rikligast. Mest jagas skogsfågel,

Strömbacka.hare och älg samt mård och utter. Algen och andra arter af matnyttigt villebråd äro fridlysta under en del af året, men skadedjur och roffågel har man tillåtelse att jaga året om. För de mest skadliga djuren erhåller jägaren s. k. skottpenningar. Af skadliga djur skjutas mest räfvar, hökar, ufvar och kråkor samt ett mindre antal örnar och lodjur. I skärgården jagas sälar. Tillgången på villebråd är mindre nu än fordom. De större rofdjuren såsom björnar och vargar hafva blifvit utrotade eller dragit sig undan till trakter, där de äro mera fredade.

J. Samfärdsmedel.

För 50 år sedan voro Samfärdsmedlen i landskapet icke mycket utvecklade. Landsvägarna voro få och dåliga. Till aflägsnare byar saknades ofta körvägar, och den resandes packning måste därför klöfjas. Detta sätt att färdas förekommer ännu på en del ställen, synnerligast när det gäller att komma upp till fäbodarna. Vid klöfjeresor tillgår det på följande sätt: packningen lägges i stora korgar, hvilka lastas med ungefär lika tyngd. Korgarna sammanfästas sedan med en järnkrok och hängas öfver hästens rygg, som blifvit betäckt med en skinnfäll, för att icke skafvas af bördan.

Numera äro samfärdsmedlen mycket förbättrade, så att man i de flesta fall kan säga, att de äro rätt goda. Ar 1880 fullbordades norra stambanan, som går genom hela landskapet upp till Jämtland och Norge. Statsbanan Ljusdal—Hudiksvall, något öfver 6 mil, blef färdig 1888. Från Kilafors går likaledes sedan 1886 en bredspårig järnväg genom Segerstad, Mo och Söderala förbi Bergvik till Söderhamn. Askesta —Sandarne järnväg öppnades för allmän trafik 1858. Under 1897 fullbordades en smalspårig järnväg från Hudiksvall till Bergsjö. Under byggnad är en bredspårig järnväg från Bollnäs genom Alfta, Ofvanåker och Voxna till Orsa i Dalarne. Föreslagna och undersökta äro dessutom järnvägslinjer från Ljusdal till Sveg uti Härjedalen och från Söderhamn efter kusten upp till Sundsvall i Medelpad.

Landsvägar genomkorsa landskapet i alla riktningar. En hare och älg samt mård och utter. Algen och andra arter af matnyttigt villebråd äro fridlysta under en del af året, men skadedjur och roffågel har man tillåtelse att jaga året om. För de mest skadliga djuren erhåller jägaren s. k. skottpenningar. Af skadliga djur skjutas mest räfvar, hökar, ufvar och kråkor samt ett mindre antal örnar och lodjur. I skärgården jagas sälar. Tillgången på villebråd är mindre nu än fordom. De större rofdjuren såsom björnar och vargar hafva blifvit utrotade eller dragit sig undan till trakter, där de äro mera fredade.

J. Samfärdsmedel.

För 50 år sedan voro Samfärdsmedlen i landskapet icke mycket utvecklade. Landsvägarna voro få och dåliga. Till aflägsnare byar saknades ofta körvägar, och den resandes packning måste därför klöfjas. Detta sätt att färdas förekommer ännu på en del ställen, synnerligast när det gäller att komma upp till fäbodarna. Vid klöfjeresor tillgår det på följande sätt: packningen lägges i stora korgar, hvilka lastas med ungefär lika tyngd. Korgarna sammanfästas sedan med en järnkrok och hängas öfver hästens rygg, som blifvit betäckt med en skinnfäll, för att icke skafvas af bördan.

Numera äro samfärdsmedlen mycket förbättrade, så att man i de flesta fall kan säga, att de äro rätt goda. Ar 1880 fullbordades norra stambanan, som går genom hela landskapet upp till Jämtland och Norge. Statsbanan Ljusdal—Hudiksvall, något öfver 6 mil, blef färdig 1888. Från Kilafors går likaledes sedan 1886 en bredspårig järnväg genom Segerstad, Mo och Söderala förbi Bergvik till Söderhamn. Askesta —Sandarne järnväg öppnades för allmän trafik 1858. Under 1897 fullbordades en smalspårig järnväg från Hudiksvall till Bergsjö. Under byggnad är en bredspårig järnväg från Bollnäs genom Alfta, Ofvanåker och Voxna till Orsa i Dalarne. Föreslagna och undersökta äro dessutom järnvägslinjer från Ljusdal till Sveg uti Härjedalen och från Söderhamn efter kusten upp till Sundsvall i Medelpad.

Landsvägar genomkorsa landskapet i alla riktningar. EnKilafors.af hufvudvägarna går på något afstånd från kusten ifrån Gestrikland och upp till Medelpad förbi Söderhamn och Hudiksvall. En annan af hufvudvägarna följer Ljusnan och delar sig vid Ljusdal, så att en gren går upp till Härjedalen och Jämtland och en annan till Ramsjö. Öfver Ljusnan finnas broar af sten och järn vid Ljusne, Bergvik, Segerstad, Bollnäs, Arbrå och Järfsö, hvarjämte ny bro är ifrågasatt vid Ljusdal.

Utom vid järnvägsstationerna finnas telegrafstationer i Söderhamn, Hudiksvall, Ljusne, Stugsund, Bollnäs, Ljusdal, Iggesund och Stocka.

Telefonnätet har stor utbredning. Denna nyttiga inrättning har nu letat sig väg till nästan alla Helsinglands socknar samt till en mängd byar, bruk och enskilda bostäder. Antalet postanstalter är öfver 50.

Samfärdseln efter kusten förmedlas af en mängd mindre och större ångbåtar samt segelbåtar, af hvika somliga gå till Stockholm, somliga uppehålla samfärdseln mellan städerna och större platser vid kusten.

Under åren 1854—1856 gräfdes en kanal och uppfördes slussar mellan sjön Dellen och Forsavattnen.

I nästan alla församlingar finnas gästgifvaregårdar och skjutsstationer.

K. Undervisningsanstalter.

Helsingland har i allmänhet ett väl ordnadt skolväsen. Vid en del bruksanläggningar och andra större platser finnas stora, präktiga skolhus med god materiel. Församlingarna ha ock gjort stora uppoffringar för sitt skolväsen. I nästan hvarenda större by finnes en skola. Landstinget underhåller ett småskolelärarinneseminarium i Bollnäs. Härifrån utgå efter tre terminers läsning årligen ett 30-tal mycket omsorgsfullt utdanade lärarinnor. För dem af folkskolans lärjungar, som önska en fortsatt utbildning, finnes i Bollnäs en manlig och en kvinlig folkhögskola. Den, som har tillfälle, bör icke försumma att begagna sig af undervisningen i dessa utmärkta skolor. — Blifvande landtbrukare kunna i sitt yrke få undervisning vid landtbruksskolan i Runmo i Alfta.

af hufvudvägarna går på något afstånd från kusten ifrån Gestrikland och upp till Medelpad förbi Söderhamn och Hudiksvall. En annan af hufvudvägarna följer Ljusnan och delar sig vid Ljusdal, så att en gren går upp till Härjedalen och Jämtland och en annan till Ramsjö. Öfver Ljusnan finnas broar af sten och järn vid Ljusne, Bergvik, Segerstad, Bollnäs, Arbrå och Järfsö, hvarjämte ny bro är ifrågasatt vid Ljusdal.

Utom vid järnvägsstationerna finnas telegrafstationer i Söderhamn, Hudiksvall, Ljusne, Stugsund, Bollnäs, Ljusdal, Iggesund och Stocka.

Telefonnätet har stor utbredning. Denna nyttiga inrättning har nu letat sig väg till nästan alla Helsinglands socknar samt till en mängd byar, bruk och enskilda bostäder. Antalet postanstalter är öfver 50.

Samfärdseln efter kusten förmedlas af en mängd mindre och större ångbåtar samt segelbåtar, af hvika somliga gå till Stockholm, somliga uppehålla samfärdseln mellan städerna och större platser vid kusten.

Under åren 1854—1856 gräfdes en kanal och uppfördes slussar mellan sjön Dellen och Forsavattnen.

I nästan alla församlingar finnas gästgifvaregårdar och skjutsstationer.

K. Undervisningsanstalter.

Helsingland har i allmänhet ett väl ordnadt skolväsen. Vid en del bruksanläggningar och andra större platser finnas stora, präktiga skolhus med god materiel. Församlingarna ha ock gjort stora uppoffringar för sitt skolväsen. I nästan hvarenda större by finnes en skola. Landstinget underhåller ett småskolelärarinneseminarium i Bollnäs. Härifrån utgå efter tre terminers läsning årligen ett 30-tal mycket omsorgsfullt utdanade lärarinnor. För dem af folkskolans lärjungar, som önska en fortsatt utbildning, finnes i Bollnäs en manlig och en kvinlig folkhögskola. Den, som har tillfälle, bör icke försumma att begagna sig af undervisningen i dessa utmärkta skolor. — Blifvande landtbrukare kunna i sitt yrke få undervisning vid landtbruksskolan i Runmo i Alfta.

Bollnäs.

För den högre undervisningen finnes ett högre allmänt läroverk i Hudiksvall och ett lägre i Söderhamn, hvarjämte elementarläroverk för flickor äro inrättade i dessa båda städer samt i Bollnäs. I Hudiksvall och Söderhamn finnas äfven tekniska söndags- och aftonskolor, i hvilka de, som så önska, ha tillfälle att utvidga sina i folkskolan inhämtade kunskaper — I nästan alla församlingar äro nu slöjdskolor inrättade för så väl gossar som flickor. En döfstumskola finnes i Bollnäs, och för sinnesslöa barn finnes en skola i Gäfle. En uppfostringsanstalt för vanartiga eller i sedligt afseende försummade barn har genom folkskoleinspektör J. Wockatz' nit för saken kommit till stånd å Grullgrufva.

Få landsting torde hafva visat så stort intresse och gjort så stora uppoffringar för skolväsendet som Gäfleborgs läns. Det underhåller särskilda inspektörer och har bl. a. flera gånger beviljat medel till pedagogiska lärokurser för folkskolans lärare och lärarinnor.

L. **Byggnadssätt, hemlif och folkseder.**

Gårdarna i Helsingland byggas om möjligt på någon höjd eller backsluttning med vidsträckt utsikt. I förra tider har man gärna braskat med stora och öfverflödiga byggnader. Men husen ha blifvit illa och slarfvigt hoptimrade, och största delen af rummen ha stått oinredda och utan ändamål. Å en gammaldags bondgård finnes en hel hop större eller mindre hus, vanligen liggande hvart och ett för sig, utan något sammanhang med hvarandra. Den egentliga mangårdsbyggnaden eller stora byggnaden (norr på gården) är ofta två våningar hög. Framför denna ligga tvenne flyglar, af hvilka den ena innehåller ladugårdsbyggnad och den andra den så kallade gäststugan m. fl. rum. Utanför den egentliga gårdsplanen ligga en del andra hus, såsom loge, stall, svinhus, fårhus, redskapslider, vagnsskjul, herbren, bakstuga, smedja m. fl. Ett par tunnland jord äro sålunda upptagna af hus för gårdens behof. På mindre hemman och torplägenheter äro husen såväl till antal som storlek af mindre omfång. Ladugårdsbyggnaden innehåller å ena gafveln ett större kök. Detta är

För den högre undervisningen finnes ett högre allmänt läroverk i Hudiksvall och ett lägre i Söderhamn, hvarjämte elementarläroverk för flickor äro inrättade i dessa båda städer samt i Bollnäs. I Hudiksvall och Söderhamn finnas äfven tekniska söndags- och aftonskolor, i hvilka de, som så önska, ha tillfälle att utvidga sina i folkskolan inhämtade kunskaper — I nästan alla församlingar äro nu slöjdskolor inrättade för så väl gossar som flickor. En döfstumskola finnes i Bollnäs, och för sinnesslöa barn finnes en skola i Gäfle. En uppfostringsanstalt för vanartiga eller i sedligt afseende försummade barn har genom folkskoleinspektör J. Wockatz' nit för saken kommit till stånd å Grullgrufva.

Få landsting torde hafva visat så stort intresse och gjort så stora uppoffringar för skolväsendet som Gäfleborgs läns. Det underhåller särskilda inspektörer och har bl. a. flera gånger beviljat medel till pedagogiska lärokurser för folkskolans lärare och lärarinnor.

L. **Byggnadssätt, hemlif och folkseder.**

Gårdarna i Helsingland byggas om möjligt på någon höjd eller backsluttning med vidsträckt utsikt. I förra tider har man gärna braskat med stora och öfverflödiga byggnader. Men husen ha blifvit illa och slarfvigt hoptimrade, och största delen af rummen ha stått oinredda och utan ändamål. Å en gammaldags bondgård finnes en hel hop större eller mindre hus, vanligen liggande hvart och ett för sig, utan något sammanhang med hvarandra. Den egentliga mangårdsbyggnaden eller stora byggnaden (norr på gården) är ofta två våningar hög. Framför denna ligga tvenne flyglar, af hvilka den ena innehåller ladugårdsbyggnad och den andra den så kallade gäststugan m. fl. rum. Utanför den egentliga gårdsplanen ligga en del andra hus, såsom loge, stall, svinhus, fårhus, redskapslider, vagnsskjul, herbren, bakstuga, smedja m. fl. Ett par tunnland jord äro sålunda upptagna af hus för gårdens behof. På mindre hemman och torplägenheter äro husen såväl till antal som storlek af mindre omfång. Ladugårdsbyggnaden innehåller å ena gafveln ett större kök. Detta är

Gullgrufva.familjens dagligstuga. Här intagas måltiderna, och här finnas äfven en eller flera väggfasta sängplatser. Bredvid detta rum finnas ett par mindre rum, hvaraf det ena utgör husbondefolkets enskilda sofkammare och det andra utgör bostad för »gammelfolket», då sådant finnes. Den andra gafveländan af ladugårdsbyggnaden upptages af fähuset, som utgör en ljus och snygg bostad för korna. I en del socknar, och synnerligast i aflägset belägna skogsbyar, är det ännu sed, att familjen under vintertiden vistas i ett rum bredvid fähuset, med endast en afskrankning emellan. Där ha då pigorna sin sofplats. I annat fall bo de i någon loftskammare i gäststugan. Denna är oeldad. »Jäntorna» kläda af sig i köket och springa barfota tvärs öfver gården (äfven om det är djup snö och smällkallt) till nattstugan, där de lägga sig i den kalla bädden och draga fårskinnsfallen öfver sig.

Väggarna å rummen i gäststugan äro ofta utsirade med fantastiska bilder ur bibliska historien såsom bröllopet i Kana, Jesu födelse eller den yttersta domen. Rummen i stora byggnaden ha mestadels stått oanvända. Endast vid större högtider, såsom bröllop, barndop, begrafningar och husförhör ha dessa varit använda.

Numera bygger man bättre och ändamålsenligare. Förmögnare bönder och köpmän ha byggnader, som i både yttre och inre afseende mera likna herrgårdar än bondgårdar.

Kommer man in i en sådan gård, öfverraskas man af den finhet och smak, som gör sig gällande. Man finner här höga, ljusa och väl tapetserade rum, möblerade med sidenklädda mahognymöbler, speglar, ljuskronor, brysselmattor på golfven, präktiga bibliotek samt ett pianino, som spelas af husets egna döttrar. Ofta röner man på sådana ställen en gästvänskap, som väl stämmer öfverens med husets rikedom i öfrigt.

Det är ett sträfsamt och äflande lif, som råder i bondgårdarna. Den ena sysslan jagar den andra utan rast. Undantag utgöra de stora helgerna, då man tar sig god ro och hvila. I förra tider, och särdeles under sommarmånaderna, var man tidigt uppe om morgnarna och höll i med arbetet till sent på kvällen. Mellan sådden och skörden lagas husen, gärdesgårdarna och landsvägen. Så kommer slåttern, som tar god tid

Gammaldags bondgård.och knappast hinner afslutas, innan säden är mogen. Sedan potatisen är upptagen och höstplöjningen försiggått, kommer arbetet på logen. Efter julen börjar arbetet i skogarna och fortsätter till fram i mars eller april månad.

Kvinnornas arbete är ändå mera omfattande. Matmodern får vara först uppe och sist i säng. Hon skall väcka drängar och pigor och ha maten i ordning. Under sommaren deltager hon i utarbetet och under hösten ofta i tröskningen. Sedan höstarbetet är afslutadt och siktningen försiggått, kommer spinnrocken fram. Så kommer julstöket med sina många bestyr. Efter nyår göras väfvarna i ordning och underhela vintern höras väfslagen. Härigenom förses familjen till en del med säng-och gångkläder. Dock köpas en del dyrbarare kläder numera ganska allmänt. Vanligen har man rent och snyggt. Golfven sopas för hvarje dag och skuras om lördagarna. Bord, bänkar och kärl hållas väl rena. Större rengöringar äga rum till de större högtiderna, såsom jul, påsk och midsommar. Lefnadssättet är i hvardagslag enkelt, men de större högtiderna, förnämligast julen, firas med bättre mat och dryck än vanligt. Ett slags mycket tunnt kornbröd användes vanligen. Kaffe är en allmän dryck och förtäres flera gånger om dagen. Inom få provinser torde så mycket kaffe och socker förbrukas som i Helsingland.

Större fester, såsom bröllop och begrafningar, firas med pomp och ståt samt mycken mat och dryck. Ofta räcka bröllopen i flera dagar, ja, stundom hela veckan. Det är då

Nationaldräkter från Järfsö och Delsbo.

vanligt, att släktingar och grannar inbjudas samt medföra en mängd matvaror till bröllopsgården. Af föräldrar, släktingar och vänner erhåller brudparet en del husgerådssaker, penningar och annat mera. Förr har det varit vanligt, att prästen för gästerna har redogjort för, huru mycket hvar och en har gifvit. Därvid sparades icke på beröm. Detta kallades att lysa upp gåfvorna.

De gamla sockendräkterna börja allt mer och mer att afläggas. I Delsbo, Bjuråker och Järfsö äro de vanligast.

Nationaldräkter från Järfsö och Delsbo.

Männens dräkt såg i Jerfsö ut på följande sätt: röd yllemössa, svart rock med röda kanter på uppslagen samt stora granna mässingsknappar, gula sämskade skinnbyxor, blå strumpor och skor med spännen. Kvinnorna buro ett slags bindmössor af svart sammet eller rosigt kattun, lifstycke med långa skört samt randiga kjolar af hemväfdt tyg; Vid lifvet fasthäktades en väska eller »lommasäck», hvari »kyrk-kryddor» och annat godt förvardes.

I Delsbo brukade flickorna gå med bart, flätadt hår, hvarifrån långa band hängde ned åt ryggen. De mest framstående provinsdräkterna finnas i Delsbo och Bjuråker med bjärta, röda färger, band och bjäfs, synnerligen vid brudfärder. I Bjuråker färdas kvinnorna till kyrkan ridande i tvärsadel med utslaget hår, som ibland ligger utbredt öfver ryggen och axlarna och ibland fladdrar för vinden. I brudfärder rida både brudfolket och deras följe. Endast äldre personer åka.

Folket i Helsingland är kraftigt och själfständigt. Det har

för sin flit, snygghet, välmåga och stilla sinnelag blifvit kalladt »Nordens holländare». Helsingebonden har alltid varit en fri man och högt värderat sin frihet. Han har själf ägt sin jord och aldrig lärt att ödmjuka sig för herremannen. Tyvärr börjar detta lyckliga förhållande taga slut, då han numera ofta säljer både jord och skog till bolagen och sedan får finna sig vid att blifva arrendator. Hans själfständighetskänsla har under ynglingaåren ofta urartat till själfsvåld med strider och slagsmål. Sederna ha icke alltid varit de bästa, i synnerhet i vissa socknar, där lönkrögeriet och brännvinsdrickandet florerat. Supseden har emellertid mycket aftagit på sista tiden, sedan en mängd nykterhetsföreningar bildats i de olika socknarna. Prosten Landgren i Delsbo och pastor Sefström i Ljusdal verkade på sin tid mycket för sedernas förbättrande och nykterhetssaken inom landskapet.

M. **Hudiksvall.**

Hudiksvall anlades af Johan III 1582. Staden ligger på näset mellan Hudiksvallsfjärden och den s. k. Lillfjärden samt breder ut sig uppåt höjderna på stränderna af dessa fjärdar. Läget är särdeles vackert och hamnen en bland de största och bästa i hela riket. Inloppet till staden går genom den milslånga Hudiksvallsfjärden, hvars skogbeklädda stränder med sina många villor erbjuda en vacker anblick. Vid inloppet ligga tvenne fyrar, den ena på Agön och den andra på Saltviksudde. Utanför fjärden ligga en mängd små öar med sina fiskelägen.

Staden är delad i tre delar: den västra, den mellersta och den östra. Den mellersta är mest bebyggd och skiljer sig genom den lilla kanal, som sammanbinder fjärdarna, från den västra. Östra stadsdelens befolkning utgöres hufvudsakligen af fiskare.

Stadens vackraste gator äro Östra och Västra storgatan, Trädgårdsgatan, Östra och Västra Tullgatan samt Sjögatan, som är planterad.

Bland byggnader må nämnas kyrkan, som invigdes 1672. Hon har flere gånger härjats af eldsvådor, men har under de

för sin flit, snygghet, välmåga och stilla sinnelag blifvit kalladt »Nordens holländare». Helsingebonden har alltid varit en fri man och högt värderat sin frihet. Han har själf ägt sin jord och aldrig lärt att ödmjuka sig för herremannen. Tyvärr börjar detta lyckliga förhållande taga slut, då han numera ofta säljer både jord och skog till bolagen och sedan får finna sig vid att blifva arrendator. Hans själfständighetskänsla har under ynglingaåren ofta urartat till själfsvåld med strider och slagsmål. Sederna ha icke alltid varit de bästa, i synnerhet i vissa socknar, där lönkrögeriet och brännvinsdrickandet florerat. Supseden har emellertid mycket aftagit på sista tiden, sedan en mängd nykterhetsföreningar bildats i de olika socknarna. Prosten Landgren i Delsbo och pastor Sefström i Ljusdal verkade på sin tid mycket för sedernas förbättrande och nykterhetssaken inom landskapet.

M. **Hudiksvall.**

Hudiksvall anlades af Johan III 1582. Staden ligger på näset mellan Hudiksvallsfjärden och den s. k. Lillfjärden samt breder ut sig uppåt höjderna på stränderna af dessa fjärdar. Läget är särdeles vackert och hamnen en bland de största och bästa i hela riket. Inloppet till staden går genom den milslånga Hudiksvallsfjärden, hvars

skogbeklädda stränder med sina många villor erbjuda en vacker anblick. Vid inloppet ligga tvenne fyrar, den ena på Agön och den andra på Saltviksudde. Utanför fjärden ligga en mängd små öar med sina fiskelägen.

Staden är delad i tre delar: den västra, den mellersta och den östra. Den mellersta är mest bebyggd och skiljer sig genom den lilla kanal, som sammanbinder fjärdarna, från den västra. Östra stadsdelens befolkning utgöres hufvudsakligen af fiskare.

Stadens vackraste gator äro Östra och Västra storgatan, Trädgårdsgatan, Östra och Västra Tullgatan samt Sjögatan, som är planterad.

Bland byggnader må nämnas kyrkan, som invigdes 1672. Hon har flere gånger härjats af eldsvådor, men har under de

Hudiksvall.senare åren på ett värdigt sätt blifvit iståndsatt samt försedd med en utmärkt orgel.

Öfriga framstående hus äro: det präktiga stadshuset, det nybyggda, tidsenliga lasarettet, apoteket, allmänna läroverket, flickskolehuset, teatern, Helsinglands enskilda banks hus samt en del präktiga enskilda hus.

Flera planterade platser finnas såsom: Stadsträdgården, tvenne kyrkogårdar och Rådhusesplanaden.

Stadens förnämsta näringsgrenar äro handel och sjöfart, samt industri, fiske och något jordbruk. Mest utskeppas trävaror af Hudiksvalls trävarubolag, som äger en större ångsåg vid Åvik strax utanför staden samt vidsträckta skogar i norra och västra Helsingland och Härjedalen. Mer än 2000 arbetare sysselsättas af bolaget.

Införseln utgöres af spannmål, sill, salt, specerier samt andra varor, som jämväl af den kringliggande bygden förbrukas. Under sommaren står staden i ångbåtsförbindelse med Stockholm och flera andra viktiga handelsplatser söder- och norrut. Grenom järnvägen till Ljusdal står staden i förbindelse med norra stambanan. Till Bergsjö går en järnväg, som man hoppas i en framtid skall kunna utsträckas både norr och söder ut.

Staden har fyra banker, ett sjutiotal handlande samt omkring 50 fabriks- och handverksidkare. Bland industriella anläggningar märkas tvenne snusfabriker, en velocipedfabrik, kvarn, klädesfabrik, lim- och benmjölsfabrik samt bryggeri. I staden utgifvas tvenne tidningar.

Strömmingsfiske idkas af stadens fiskare, som en stor del af året äro sysselsatta härmed.

Ar 1721 härjades staden af Ryssarne, som brände och plundrade så att endast kyrkan och en fiskarstuga kvarstodo. En kula lär hafva gått igenom ett fönster i kyrkan och fastnat uti muren vid prediksstolen.

Staden har nu 4,800 inv. Till samma pastorat som Hudiksvall hör äfven Idenors annexförsamling.

N. **Söderhamn.**

Stadens läge och utseende.

Söderhamn ligger i en dalsänkning, som å södra sidan begränsas af tvänne bergshöjder, de s. k. Östra och Västra Stadsbergen, och genomskäres af en å, som har sin upprinnelse från sjön Örtjärn i Mo socken och vid den egentliga stadens västra gräns har sin mynning i Flaket, en inre vik af den från hafvet djupt inskjutande Söderfjärden.

Vid flere tillfällen har staden under gångna tider hemsökts af härjande eldsvådor. Hårdast drabbade dock, om vi bortse från stadens förstöring af ryssarna år 1721, olyckans slag natten mellan den 21 och 22 juli 1876, då lågorna inom få timmar lade 177 gårdar med magasin och bodar i aska. Förödelsen sträckte sig öfver stadens mest bebyggda delar, men nådde icke kyrkan och allmänna läroverkshuset. Innevånarna läto emellertid ej modet falla, utan grepo sig an med ofőrtruten byggnadsverksamhet, och efter få år reste sig å det afbrända området en stad i föryngrad gestalt med breda gator och hus i modern stil.

Stadens trefliga och inbjudande yttre betingas i väsentlig mån af det stora antalet planteringar, som anlagts efter 1876 års brand. Kungsgatan kantas af vackra trädrader. På Källtorget, vid Norra Hamngatan, nedanför

Försörjningshuset och ofvanom Köpmantorget utbreda sig planteringar, som med sin rika mångfald af olika träd och buskar, sina bersåer och omsorgsfullt vårdade blomstergrupper erbjuda angenäma promenadplatser och hviloställen. Härigenom här ock omväxling åstadkommits i den för ögat tröttande enformighet, som ofta är utmärkande för mindre städer. En omtyckt tillflyktsort är Östra Stadsberget. På dess åt söder brant stupande sluttning äro trappor anlagda. Bergets krön prydes af förskönande anläggningar i omväxlande stil och på dess högsta punkt reser sig ett utsiktstorn, benämndt Oskarsborg. Från tornets öfversta platform kan man från en höjd af 67 meter öfver hafvet öfverskåda omkring 25 kvadratnymil af Helsingland. Den

vidsträckta utsikten begränsas vid synranden af de i fjärran förtonande bergshöjderna, bland hvilka må nämnas Djupdalsberget, Ranboberget och Storbrånberget i Mo, Höle klack i Regnsjö, Svartboklint i Arbrå, Jerfsö klack i Jerfsö, Sterteåsen i Trönö, Storåsarna i Enånger samt hjässan af det 421 meterhöga Blacksås på gränsen mellan Delsbo och Forsa socknar.

En frukt af de många planteringarna i förening med noggrann omsorg om hälsovården har visat sig däruti, att dödlighetssiffran nedgått från 27 till 16 per tusen och att, enligt hvad statistiken gifver vid handen, dödligheten bland barn icke är så låg i någon stadskommun som i Söderhamn.

Offentliga byggnader.

Bland stadens offentliga byggnader må i främsta rummet nämnas kyrkan, som anses för en af de vackraste i Norrland och har ett fritt och dominerande läge på en höjd. Den började byggas år 1685 och fulländades år 1693 samt har sitt namn efter konung Karl Xl:s drottning, Ulrika Eleonora. Dess inre har under senare åren undergått en genomgripande omgestaltning. Dess ståtliga stjärnhvalf, den utmärkta orgeln, korets konstnärligt målade fönster med bilder ur Frälsarens lif äro ägnade att stämma sinnet till andakt. Kyrkans mest tilltalande prydnad torde dock vara altartaflan, som framställer Jesus i Getsemane och är målad af Fredrik Westin (född 1782, död 1862), hvilken till modell för den hugsvalelsebringande ängeln säges hafva haft skalden Franzéns yngsta, för skönhet prisade dotter.

Näst kyrkan framträder det vid Stora Torget belägna rådhuset som stadens yppersta byggnad. Dess yttre förskrifver sig från tiden närmast efter 1876 års brand och är hållet i värdig och formskön stil med rik och omväxlande ornering. Förutom lokaler för stadsfullmäktige, magistraten, drätselkammaren, polisen m. m. inrymmes där en praktfull, i ljus färgton smakfullt dekorerad festsal.

Allmänna läroverkshuset med sitt vackra, efter nutidens fordringar inredda gymnastikhus, elementarläroverket för flickor, teatern, stationshuset och länslasarettet äro ock att framhålla bland stadens märkliga byggnader.

Söderhamn.**Undervisningsväsendet.**

För undervisningsväsendet är väl sörjdt inom Söderhamns samhälle. Förutom ett flertal folkskolor, mindre skolor och småskolor har staden allmänt läroverk med fem klasser, fullständigt elementarläroverk för flickor, teknisk afton- och söndagsskola samt arbetareinstitut med filial vid Sandarne.

Näringslifvet.

I äldre tider försågo Söderhamns mera framstående köpmän en betydande del af Helsingland och Härjedalen med dess behof af salt. Samtidigt ägde en rätt stor utförsel af järn rum öfver staden. Under de senare årtiondena har näringslifvet hufvudsakligen knutit sig kring trävarurörelsen, som tagit ett synnerligen kraftigt uppsving. Det är också denna näringsgrens uppblomstring, som staden har att tacka för den ovanligt starka tillväxten i folkmängd. Innevånarnas antal vid 1898 års början var i rundt tal 10,800 personer, men utgjorde år 1850 blott 1,800: folkmängden har sålunda mer än femdubblats under icke fullt femtio år.

Om trävarurörelsens betydelse för samhället vittna de många sågverken och upplagsplatserna för sågadt virke. Sålunda har Marma bolags i Söderala belägna ångsåg sin storartade brädgård jämte hyfleri invid Faxholmen. Vid Stugsund ligga Mariehills och Grrundviks ångsågar. På längre afstånd, men dock på stadens område, som sträcker sig bortåt en och en half nymil efter Söderfjärdens södra strand, ligger en hel grupp af härdar för

Norrlands storindustri: sågverken Åsbacka, Långrör och Lervik (det sistnämnda dock nu med föga rörelse), den storartade lastageplatsen Sandarne med ånghyfleri, medelst järnväg förenad med Askesta ångsåg i Söderala socken, samt Källskärs ångsåg. De många handelsbutikerna och arbetarekasernerna vid dessa verk vittna om att en idog och talrik befolkning här vinner sitt lefvebröd.

Från Söderhamns tullkammardistrikt, som äfven omfattar Ljusne och Ala samt de vid Söderfjärden belägna, men till Norrala socken hörande sågverken Djupvik och Norra Djupvik, utskeppades år 1897 ej mindre än 130,000 standards

trävaror. Distriktet intager tredje rummet inom vårt land som utförselort för trävaror.

Bland öfriga industriela anläggningar inom Söderhamn framträder den mycket betydande mekaniska verkstaden med gjuteri och därmed förenadt ångbåtsvarf vid Stenåker. Beställningar hafva här utförts äfven för långt aflägsna orter, särskildt i fråga om sågverksmaskinerier och mindre ångslupar. Vidare må omnämnas Söderhamns smärgelskif- och filfabrik, belägen vid Lervik i skärgården och ofta prisbelönad för sin utmärkta tillverkning, samt Tönshammars kettingfabrik, hvars fabrikat räknas till de yppersta i sitt slag. Till Söderhamns industriela anläggningar torde ock kunna räknas Sandviks för god tillverkning väl ansedda tegelfabrik, som visserligen ligger på Söderala område, men omedelbart intill stadens gräns och har sin utskeppning öfver Söderhamn. Dessutom finnas i staden spinneri, väfveri, färgeri m. m.

Kommunikationer.

Genom statsbanedelen Söderhamn—Kilafors, hvilken har två stationer inom den egentliga staden och slutar vid Stugsund samt genom den ytterst lifliga trävarutransporten är en af Sveriges mest inbringande statsbanedelar, står Söderhamn i förening med Norra stambanan. Dala—Helsingebanan, som sträcker sig från Orsa till Bollnäs och öppnas år 1899, sätter staden i medelbar förbindelse med västra Helsingland och Dalarna. Som en inom närmaste framtid löst fråga motses äfven anläggning af järnväg från Falun till Kilafors, hvarigenom en betydelsefull utvidgning af Söderhamns kommunikationer vinnes.

Under seglationstiden underhålles samfärdseln till sjös genom ett flertal kuståWhat ngare, som dels gå upp till staden, dels lägga till vid stadens egentliga hamn, Stugsund.

Större lastångare och segelfartyg, som lasta trävaror, förankra vid Stugsund, vid de olika sågverken och på Branthällsredden.

Inloppet till Söderhamn.

För den, som sjöledes nalkas Söderhamn, erbjuder sig en liflig och tilltalande tafla. Vattenytans enformighet brytes

af en mängd större och mindre holmar, såsom Lilljungfrun, Rönnskär (med lotsstation), Enskär, Prästholmen, Grarpholmen m. fl. Fjärdens stränder äro kantade med nätta och prydliga sommarställen. De många passagerareångarne, som dagen i ända ombesörja den lifliga trafiken mellan staden och skärgården, kila fram och tillbaka, mötande de tungt arbetande bogsersluparna, som föra pråmar med trävaror till lastångarna och segelfartygen. Här och där mötes ögat af sågverkens brädstaplar och timmervältor, hvilka visserligen icke förhöja taflans skönhet, men lämna en nyttig påminnelse om det mänskliga arbetets segrar.

——

Stormningen af Faxehus.

Vid mynningen af det vattendrag, som genomlöper staden, ligger en hög kulle, som höjer sig omkring tjugufem meter öfver sjön. Den benämnes Faxholmen. Förr var den fullständigt kringfluten. Nu närmar sig endast på norra sidan stadsåns vatten till dess fot. På dess topp låg under medeltiden en stark borg, som behärskade inloppet och kallades Faxaholm eller Faxehus. Rundt om borgen, med undantag af västra sidan, där marken sänkte sig nästan lodrätt, löpte en låg ringmur. Förbindelsen med land underhölls å södra sidan genom en lång, af sten och jord

uppförd fast bro, som fortsattes med en vindbrygga närmast holmen, där vattnet var djupt. Till försvar på denna punkt, den enda, hvarifrån fästet kunde angripas, voro tvenne af stenblock och jord bildade vallar innanför hvarandra anlagda. Från själfva borgen ledde en underjordisk gång ned till en brygga vid foten af kullens västra sida, hvarest besättningens farkoster voro fastgjorda.

Denna borg har blifvit historiskt ryktbar genom den stormning, som Helsinglands allmogemän företogo mot densamma under Engelbrekts frihetskrig. En dansk fogde, tillsatt af konung Erik af Pommern, innehade då Faxehus. Om

Söderhamns mekaniska verkstad.hans grymma framfart sjunges i en gammal folkdikt, benämnd Delsbovisan:

Där bor så mången man i Helsingland Uti så storan vånda: Fyra för ål (årder) och sex för harf Och åtta för plogen stånda. Faxehus ligger i svartom brandom.

Då ryktet nådde fogden, att helsingarna ämnade resa sig för att medverka till fosterlandets frigörelse från det utländska oket, sände han ut sina krigare i bygderna. Enligt sägnen skall en strid redan i början af år 1434 hafva utkämpats mellan dem och bönderna på Ljusnans is utanför Gäfversta by i Segerstads socken. Helsingarna skulle då hafva fått öfverhanden genom att beströ den blanka isen med ärter, hvarigenom danskarna föllo omkull under handgemänget och nedgjordes, under det att helsingarna på sina broddade skor hade föga men af halkan. Kort före fästets fall stod ock ett slag mellan danskar och helsingar vid den s. k. Blodmyran på gränsen mellan Bjuråker och Norrbo.

Mariemessedag, den 8 september år 1434 intogs Faxehus af helsingeallmogen. Kvällen förut anlände bönderna och lägrade sig på Holmänget, gent emot borgen. Under natten gjorde de i ordning sina brandpilar, hvilkas spetsar omlindades med lin och beströkos med tjära, samt bundo hop risknippor. Några oförskräckta ynglingar från Regnsjö lyckades oförmärkt, vadande och simmande, nå borgens båtbrygga och afhugga landfästena till båtarna, hvilka skötos ut till sjös. Följande dag trängde bönderna öfver bron. Vindbryggan var uppdragen, men djupet fylldes medelst risknipporna. Besättningens motstånd var fruktlöst. Bönderna trängde fram öfver de båda vallarna och ringmuren. Under striden antändes genom afskjutna brandpilar borgens öfre del, som var af trä. Utvägen att fly sjöledes var afskuren för danskarna därigenom, att farkosterna aflägsnats. Fogden och hans män föllo alla för allmogemännens vapen, och det förhatliga fästet nedrefs till grunden. Om fogdeborgens förstöring heter det i »Delsbovisan»:

Det hände sig allt Mariemessedag Och rätt om middagstid

De skuto eld på Faxehus, Att lågen stod and' i sky. Faxehus ligger i svartom brandom.

Tröster man i Regnsjö, Sammalund' i Mo, De togo deras båtar bort, De kunde inte undan ro. Faxehus ligger i svartom brandom.

Nu återstå af Faxehus blott några spridda stenhopar efter vallarna och ringmuren samt spår efter grunden till borgstugan. En fördjupning i marken antyder den underjordiska gångens forna läge. I all sin ringhet vittna dessa lämningar dock för kommande släkten om huru svensk fosterlandskärlek vunnit seger öfver utländskt förtryck.

Söderhamns anläggning.

Från urminnes tid funnos i Helsingland utmärkta vapensmeder, hvilka från slutet af medeltiden betraktades som statens tjänare och från 1560-talet slöto sig samman till ett skrå under en af konungen tillsatt uppsyningsman, som benämndes faktor och skulle besiktiga de vapen, hvilka för kronans räkning förfärdigades. Sedan Grustaf II Adolf i början af år 1620 ålagt dessa vapensmeder, som voro bosatta å spridda orter inom landskapet, att antingen öfvergifva sitt handtverk och blifva bönder eller inflytta till städerna, begärde de hos konungen att få bygga sig en stad vid »Suderhambnen», såsom platsen då benämndes och hvarest af ålder varit en handelsplats, där den omgifvande bygdens alster avyttrades. Deras anhållan bifölls, och den 7 september 1620 utfärdade Gustaf II Adolf Söderhamns privilegiibref, hvarigenom staden från närgränsande socknar till utrymme erhöll 11 gårdar samt åtskilliga holmar och öar, bland hvilka må nämnas Prästgrundet, ännu i våra dagar under sommaren

bebodt af många fiskarefamiljer, och Storjungfrun, hvarest nu för tiden en kraftigt lysande fyr är uppförd till vägledning för sjöfarande och lotsstation inrättad, samt många fiskare idka sitt mödosamma näringsfång under härtill lämplig årstid. Till sitt vapen erhöll den nya staden en båt med två däri korsvis ställda musköter för att

beteckna, att den hade fiske och gevärssmide att tacka för sin tillkomst.För medel, som insamlats genom Söderhamns sångförening, har år 1898 inköpts ett monument, som till minne af stadens grundläggare, Gustaf II Adolf, är afsedt att resas år 1899. Det utgöres af en omkring nio meter hög obelisk, som är huggen ur ett enda granitblock och hvilar på ett väldigt postament, likaledes af granit, hvilket torde komma att prydas med en bröstbild i medaljong af hjältekonungen. I sin helhet blir monumentets höjd omkring femton meter.

Faktoriet ägde bestånd till år 1813, då det förlades till Eskilstuna. Af dess byggnader kvarstår ännu den förnämsta, det s. k. Borrhuset, hvarest gevärspiporna borrades, men har trädt i det fredliga förvärfvets tjänst: det utgör nu för tiden spinneri och väfveri. Uppfördt år 1748, vittnar det genom sin egendomliga, höga takresning om forna tiders byggnadssätt. Äfven ett par andra mindre byggnader, som tillhört faktoriet, finnas i behåll, ehuru i väsentligen ändradt skick.

Söderhamns förstöring genom ryssarna.

Söderhamn, som räknar sin tillkomst som stadssamhälle från den 7 september 1620, blef hundra år därefter alldeles afbrändt af ryssarna, som vid den tiden skoningslöst härjade Sveriges östra kust. Ar 1721 den 21 maj efter gamla stilen — den 1 juni efter vår tidräkning — låg Söderhamn nedbrändt till marken, så att endast kyrkan och några s. k. härbren, d. v. s. stolpbodar, norr om stadsån undgingo förödelsen. Dagen förut hade bud anländt om att fienden var i närheten. Från stadsbergen sågs röken från Ljusne bruk, som jämte Maråkers kapell nedbrändes af ryssarna. I staden blef en ofantlig brådska och förvirring. Man skyndade sig att i ån nedsänka eller på undangömda ställen nedgräfva sina dyrbarheter. En del af innevånarna hade redan förut vid ryktet om fiendens annalkande fört undan sitt lösörebo uppåt landet. De, som ej vidtagit detta försiktighetsmått, måste lämna allt till spillo. Alla flydde i största hast. Somliga begåfvo sig till Trönö fäbodskogar, andra till Norrala fäbodar. Några, som voro mera djärfva, vågade dröja i det närmare grannskapet.

Minnesstenen i Norrala.När ryssarna följande morgon landstego, var staden alldeles folktom. Fienderna tågade till västra stadsdelen och anlade eld därstädes. Vinden förde snart lågorna från gård till gård. Sägnen förtäljer, att de fega ryssarna skrämts till hastigt återtåg därigenom, att några bonddrängar från Söderala medelst trummande och buller inbillat dem, att en väpnad styrka var i annalkande.

Under det att lågorna rasade i staden, hölls gudstjänst af flyktingarna i Trönö fäbodskog. Det var sjätte söndagen efter påsk. Kanhända sågo de röken uppstiga från de sköflade hemmen, och då gick förvisso sången ur djupet af deras hjärtan, när de inledde sin gudstjänst med denna psalm ur gamla psalmboken:

»Af djupsens nöd ropar jag till dig, O Gud, du hör min klaga. Din' milda öron vänd till mig, Min röst låt dig behaga! Ty om du synd grant räkna vill Och hvad rätt är se noga till, Ho kan då för dig blifva?»

R. Grandien.

O. **Landskapets indelning.**

Helsingland hör jämte Gestrikland till Gäfleborgs län. I spetsen för *länsstyrelsen* står *landshöfdingen,* biträdd af landssekreteraren och landskamreraren (Kongl. Maj:ts Befallningshafvande). Länsstyrelsens ämbetsverk äro landskansliet, landskontoret och landtränteriet. Den har sitt säte i Gäfle.

I afseende på *förvaltningen* och *styrelsesättet* (d. v. s. i *administrativt* hänseende) indelas länet i *fögderier* och *länsmansdistrikt.* I hvarje fögderi finnes en *kronofogde* och en *häradsskrifvare,* i hvarje länsmansdistrikt en *länsman.*

Fögderierna äro följande:

Södra Helsinglands, Västra Helsinglands och Norra Helsinglands fögderi.

Fögderiernas områden äro de samma som domsagornas. (Se nedan!)

När ryssarna följande morgon landstego, var staden alldeles folktom. Fienderna tågade till västra stadsdelen och anlade eld därstädes. Vinden förde snart lågorna från gård till gård. Sägnen förtäljer, att de fega ryssarna skrämts till hastigt återtåg därigenom, att några bonddrängar från Söderala medelst trummande och buller inbillat dem, att en väpnad styrka var i annalkande.

Under det att lågorna rasade i staden, hölls gudstjänst af flyktingarna i Trönö fäbodskog. Det var sjätte söndagen efter påsk. Kanhända sågo de röken uppstiga från de sköflade hemmen, och då gick förvisso sången ur djupet af deras hjärtan, när de inledde sin gudstjänst med denna psalm ur gamla psalmboken:

»Af djupsens nöd ropar jag till dig, O Gud, du hör min klaga. Din' milda öron vänd till mig, Min röst låt dig behaga! Ty om du synd grant räkna vill Och hvad rätt är se noga till, Ho kan då för dig blifva?»

R. Grandien.

O. **Landskapets indelning.**

Helsingland hör jämte Gestrikland till Gäfleborgs län. I spetsen för *länsstyrelsen* står *landshöfdingen,* biträdd af landssekreteraren och landskamreraren (Kongl. Maj:ts Befallningshafvande). Länsstyrelsens ämbetsverk äro landskansliet, landskontoret och landtränteriet. Den har sitt säte i Gäfle.

I afseende på *förvaltningen* och *styrelsesättet* (d. v. s. i *administrativt* hänseende) indelas länet i *fögderier* och *länsmansdistrikt.* I hvarje fögderi finnes en *kronofogde* och en *häradsskrifvare,* i hvarje länsmansdistrikt en *länsman.*

Fögderierna äro följande:

Södra Helsinglands, Västra Helsinglands och Norra Helsinglands fögderi.

Fögderiernas områden äro de samma som domsagornas. (Se nedan!)

I kyrkligt (ecklesiastikt) hänseende hör Helsingland till Uppsala stift, som dessutom omfattar Gestrikland och Uppland. I spetsen för stiftet står biskopen och domkapitlet. Biskopen i Uppsala är tillika Sveriges ärkebiskop. Stiftsstyrelsens ämbetsverk kallas *domkapitlet* eller *konsistorium.*

Stiftet indelas i flera mindre områden, kallade *kontrakt* eller *prosterier;* kontrakten indelas i *pastorat*, och somliga pastorat i moderförsamlingen samt annex och kapellförsamlingar. Hvarje kontrakt förestås af en *kontraktsprost* och hvarje pastorat af en kyrkoherde. —

Kontrakten inom landskapet äro följande:

Helsinglands Östra kontrakt omfattar: Mo, Regnsjö, Söderala, Segerstad och Hanebo, Söderhamn (med Sandarna), Norrala och Trönö, Skog (med Lingbo).

Helsinglands Västra nedre kontrakt omfattar: Bollnäs (med Annefors och Katrinebergs kapell), Alfta (med Svabensverks kapell), Arbrå, Undersvik, Ofvanåker (med Öjungs kapell), Voxna (med Mattsmyra kapell).

Helsinglands Västra öfre kontrakt omfattar: Järfsö, Ljusdal, Ramsjö, Färila (med Kårböle kapell), Los (med Hamra kapell).

Helsinglands Norra nedre kontrakt omfattar: Hudiksvall och Idenor, Delsbo, Forsa och Hög, Enånger och Njutånger (med Nianfors kapell), Norrbo och Bjuråker, Helsingtuna.

Helsinglands Norra öfre kontrakt omfattar: Rogsta och Ilsbo, Harmånger och Jättendal, Bergsjö, Hassela, Gnarp.

I afseende på *lagstiftningen* (eller i judicielt hänseende) lyder landskapet under *Svea* hofrätt i Stockholm. Rättskipningen utöfvas i städerna af *rådhusrätten* och på landsbygden af *häradsrätten.* Landsbygden indelas för detta ändamål i *domsagor* och *tingslag*. Hvarje domsaga förestås af en *häradshöfding* eller *domare*.

Inom Helsingland finnas tre domsagor.

1. Södra Helsinglands domsaga med två tingslag. a) Västra tingslaget med ting i Bollnäs. b) Östra tingslaget med ting i Myskje.

2. Västra Helsinglands domsaga med två tingslag. a) Arbrå och Järfsö tingslag med ting i Jerfsö. b) Ljusdals tingslag med ting i Ljusdal.

3. Norra Helsingslands domsaga med fyra tingslag. a) Delsbo tingslag med ting i Delsbo. b) Forsa tingslag med ting i Sanna. c) Bergsjö tingslag med ting i Bergsjö kyrkby. d) Enångers tingslag med ting i Njutånger.

Rådhusrätter finnas i Söderhamn och Hudiksvall. Rådhusrätten utgöres af Borgmästare och rådmän.

*

Vi älska våra strömmars brus, Och våra bäckars språng, Den mörka skogens dystra sus, Vår stjärnenatt, Vårt sommarljus: Allt, allt, hvad här, som syn, som sång Vårt hjärta rört en gång.

*

HELSINGLAND

Stockholm, Kungl. Hoftryckeriet Iduns Tr. Aktieb.